

ק"ב.

ש א ל ה :

מי שנוהג להפריש מעשר כספים ורוצה לנכות מן מ"מ מה שנותן להקהל אי שרי.

ת ש ו ב ה :

מצאתי כתוב (והוא מן הגאון רמ"ק) וז"ל: עיקר חיובא דמ"כ כ' התוס' בתענית דף ס' רבספרי יליף לה מקרא וליחא בספרי אלא בילקוט (ואני ראייתה בפסיקתא רבב כהנא) מכאן רמו למפרשי ימים ולבעלי פרנסמטיא להוציא עישור לעמילי תורה ומשמע מזה דעיקר מצות מ"כ ליתן ללוסדים עניים או לקנות ספרים ע"מ להשאיל לעניים ואע"ג דעכשו אין מדרקין בכך ונותנין לעניי עולם היינו משום דמסתמא מתחילה היה דעתו לשם כך אבל ליתן ממנו לקהל ודאי לא היה דעתו מתחילה לכך. ואע"ג דהקהל מוציאין הרבה ממעות הנתינה לצורך העניים וללמוד הילדים מ"מ כיון שיש בכלל הוצאת הקהל ג"כ הרבה דברי הרשות א"כ מי שמוסר מעות להקהל הוי כמי שמתנה עמהם להוציאן לדברי הרשות דק"ל אין ברירה ומטעם זה כ' מהרי"ט ס' שמורר הנאה מאחר מיחורי הקהל יכול לקבל פרס מקופת הקהל אע"ג שחלקו של אותו היחיד מעורב בו ואין ברירה, מ"מ מיד שמוסר לקהל נעשה כממון שלהם ומירדהו שקיל. וכל זה כמי שרוצה ליתן מן מ"מ שלו לקהל לא בתורת חיוב אלא בתורת נדבה ואפ"ה אסור וכמו שביארנו. אבל כנ"ד שהוא כבר מחוייב ליתן לקהל סך ידוע קצוב וכתוב שנה בשנה דבר פשוט הוא דאסור לו לשלם מה שמחוייב מן מ"מ כמו שהביא הר"ם רא"י ממס' ביצה דף כ' רכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין, ומה שהקשה סר דמאי ראיא מהחם דאינו מביא ממעות מעשר דהוי דאורייתא גם באורח מישור ראיתי שהקשה בן אבל לק"מ דאף דמעשר כספים הוא דרבנן מ"מ מי שרגיל בו להפריש וגם כבר הפריש דינו כשאר נדר ואסור לשנות בלי התרה. וע' ס' שלי"א בסופו שהביא הש"ך והט"ז תוספתא מעשר עני אין נותנין ממנו לצדקה פ"י אם מחוייב כבר ליתן צדקה לעני ידוע או לקרובו אסור ליתן לו ממעשר עני דדבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין ומעשר כספים דינו כמעשר עני כמ"ש הפוסקים עכ"ל המ"כ.

ואולי אם מתחילה הבטיח לקהל סך ידוע והיה מתחילה ברע"י ליתן ממעות מעשר דשרי משום דרוכ הוצאות הקהל לדבר מצוה הם וצ"ע (וע' ע"ד כסף מעשר חשובת שאילת יעבץ ח"א ס' ו' ותשובות מו"ר מהר"ם שיק ס' ר"ל). ואולם מתשובת מהר"י אסאד ס' שלי"א גראה דאסור גם בכה"ג, וע' עוד שם ס' שלי"ד. וע' נובי"ק ס' ע"ג ועבי"ח ס' קצ"ח ובתשובות המוכאות שם, ובפ"ח ס' רמ"ט.

ק"ג.

ש א ל ה :

או נותן שכחה בהני דברים ששנינו בפ"ק רפ"ה שאין פ"ה נהנת בהן כנוז חאנים וכיצא בהן או לא.

ת ש ו ב ה :

חחלה אעתיק לך מ"ש בענין זה הרב הגדול מו"ה אליעזר בערנסמאן וצ"ל תלמידו של הנאון מו"ה אברהם בינא אב"ד רק"ק וירצבורג ותלמידו של הנאון ר' נתן אדלר וצ"ל מירושלים עיה"ק חובב"א אל ניסו הוא מר חמי הרב המופלג מו"ה יונה ראזענבוים נר"ו, וזה החלי בסדר: ברכות ריש פ' כיצד מברכין חוס' ר"ה רבר וכו' שכן חייבין בפיהא עכ"ל. כתבנו על הגליון ע"ן פני יהושע, ואדמו"ר הרה"ג וצוק"ל הניה בשכחה במקום חיתב בפיהא שלפנינו לומר רשכחה נוהנת גם כחאנה ודרמי לה. והן אמח רפשטוח לשון משנתינו רפ"ק רפיהא כלל אמרו וכו' משמע כך, ולא הוזכרו שם דיני לקס ושכחה רק בפ' ר' וה' ולהלן ושם בפ"ד מ"ג וכו' נשנו כמה פעמים שלשחן לקס ושכחה ופיהא משמע רבמקום שלא הוזכרו כולם בפירוש אין הרבוב כי אם בהמוזכר וכן דברי הרמב"ם בפירושו משמען כך ובחבורו פ"א מה' מתנות עניים ה"ו כתב כך יש שכחה לאילנות כולן ע"ש, וכן שאר פוסקים ראשונים ואחרונים ו"ל לא כתבו כלל הנוכר בפסקיהם לענין לקס ושכחה רק לענין פיהא לחור, וכן כתב החיז"ט פ"ו רפיהא מ"ט ר"ה השום כו' רכל ירה שזה לשום ובצלים ע"ש משמע רלא בעינן מכניסו לקיום לענין שכחה.

אמנם להלכה נראה שרברי בה"ג ו"ל מכריעים נגד כל הזכרים שכן בהלכות פיהא שלו כתב וזה לשונו: וכן מאן דמחייב בפיהא חייב בלקס ושכחה בפיהא מ"ט לא חכלה פאה שרך לקצור וכחייב בלקס כו' ונמר קצירה דלקס מקצירה רפיהא ובשכחה נמי כחייב כו' ע"ש שכל סגנון ונילול דבריו מוכיחים שעיקר כוננו לומר שמה שאינו חייב בפיהא אינו חייב בלקס ושכחה, והקרא שהביא ללמד מני' לפיהא הוא ניהו דמרדש נמי בח"כ סדר קדשים פ"א ה"ו לילף מני' כלהו הנך פסורי דמתניתין, ונרמו ג"כ בפירש"י ו"ל פ' בא סימן דף נ' ע"א דיה בפיהא וכו' ע"ש ויליף הנאון לפסוריהו בלקס ושכחה ג"כ ויש דברכי הראשונים ו"ל שרבריו מקובלים כאלו נכתבו בחלמור. ועוד תני' דמסייע ל' בפירש"י פ' הורוע דף קל"ד ע"ב ר"ה חייב בפרט ובעוללות כו' שכתב ג"כ להדיא ו"ל ובכולהו חנן כל שהוא אוכל ונשמר וכו' וכה"ג כתב עוד בפ' בא סימן דף נ"א ע"א סר"ה ופסור מן המעשר דהפקר כו' ע"ש וכן נראה ג"כ דעת מרן בכסף משנה רפ"ב מסתנות עניים אע"פ שרבריו שם עכ"פ צ"ע מה שהראה מקום שם לרבריו מפ"ו רפיהא וכח"ק ע"ש, מ"מ איכא למשמע מניהו הא דעניננו ומרפרקי דהחנן סתמא פ' בא סימן גלע"ד ג"כ לאוכחי כדעת הנאון ועמ' ו"ל דמה שאינו אוכל ונשמר וכו', פסור גם בלקס ושכחה מרלא תנינן בין הני דבי רכל וכו' ויש וכו' ג"כ כלשון הזה כל שחייב בפאה חייב בלקס ושכחה ויש שחייב בלקס ושכחה ואינו חייב בפאה ולאחוי ספחיו אסמס וקוצה והפקר ש"מ שלפי האמת כולן שוין לפסור כמו פאה, ולא נשאר רק חמיה על הפוסקים ראשונים ואחרונים ו"ל שלא נתעוררו כלל לזה הענין ולא העתיקו דברי הנאון ו"ל בפסקיהם. (אמר המעתיק: הראיה מתנן סתמא רפ' בא סימן יש לרחות דלאו מילתא פסיקא היא בלקס שכחה ופאה ריש מינים רישנן בשכחה ופאה ואינן בלקס ויש שחייבין בארבע מתנות כראיתא בחולין דף קל"א ע"א ע"ש והוא מתוספתא דפאה).

ולענין קושי' הרב פ"י אחוס' הנ"ל כבר כתבנו אנן בענינתו בחרושים וליקוטם לתרץ ע"פ החוס' כר"ה ס"ו ע"ב ר"ה נהנו וכו' שצדדו שם לומר

שיש מין האנים שלקיסתן כאשר וחייבים בפאה דלפיו שפיר י"ל על כל ו' המינים שחייבים בפאה ומה ששאר מיני האנים אינם חייבים הוי לי' כמו ענין פסור הפקר רשיך בכל המינים מקרא רובא הלוי ונו' חוץ ממה שיש מינים מיוחדים שהם פסורים לעולם ונילוף מקרא דורעך עתי"ט ר"מ מעשרות ובס' הון עשיר שם ור"ק, ואפ"ה אין אחה גמנע מלומר עליהן שהם בתורת חיוב פאה (ואינו) והה"ד להנך מיני האנים שיך לקיסתן כאחת. וחס לענין מה שהעמירו חוס' הנ"ל רבריהם אחיבות הנמ' רבר שאין גירולו מן הקרקע כנו' בו"ח, רע שנמצא בינינו פעה"ק חובבא"ס חלמוד כתב יר על קלף ס' זרעים ומוער בבלי בקובץ גרול ישן נושן מבלי שום פירוש ונמצאים שם כמה וכמה נרסאות מתחלפות מגרסת כל ספרי הרפוס שלפנינו, ומהן כמה וכמה הנוגעים טובא לדינא ומהן דלא ג"מ רק לגירסא לחור, ושם גרסי' בענינא כנו' החוס' הנ"ל, עכ"ל הרה"ג מ"ה אליעזר בערנמאנן זצ"ל.

והנ' שמביא כאן וכן הכ"י שמביא כנראה הוא שהיה ביר בעל המחבר ס' בית נחן ועיין דקדוקי סופרים שם בכ"י מינכען הנ' כמ"ש החוס' וכן גרסו כמה ראשונים עי"ש בהנהות דקדוקי סופרים. ועל עיקר דינא הנ"ל נ"ל דוראי להני שיטות רס"ל דמראורייתא אינו חייב בפאה אלא רגן חירוש ויצהר כמ"ש החוס' בשבת ס"ח ע"א ר"ה ואילו ובשאר דוכתא משום רסחם קציר היינו רגן וא"כ גם בלקס ושכחה מראורייתא ליתא בירק ותאנים ושאר אילנות אלא כרגן וחירוש (ושכחה גם בית רהיינו יצהר ע' חולין קליא ע"א) ונהי ררבנן חקנו פיהא בקצת מינים מ"מ מהך טעמא דלא חקנו פיהא בקצת מינים כמ"ש החוס' בשבת ס"ח ע"א והר"ש פ"ק רפאה מ"ד מאוחו הטעם עצמו לא חקנו לקט ושכחה להני מינים, אך לשיטת הרמב"ם רס"ל רפאה באילנות ראורייתא כרמשמע מלשונו פ"א מה' מתנות עניים, וכן לשיטת יש מפרשים שהביא הר"ש פ"א רפאה מ"ד עריין הרבר חלוי ראפשר דרואא בפאה מיעט קרא להני מינים מרכיב קציר אבל כיון רחוינן בלקס דררשינן קציר לררשא אחרייתא רבתי"כ ממעטינן מינה לקט קסוף עי"ש אפשר רגם בשכחה איצטריך קציר לררשא אחרינא או שיש שום דרשה רמינה מרבינן שאר מינים ללקט ושכחה כרחוינן בתי"כ ריש חילוק בין פאה ללקט לענין קיסוף רבלקט ממעטינן לי' ובפאה מרבינן קסוף, וכיון דלא חזינן להו לרו"ל רממעטי הני מיני מלקט ושכחה כרממעטי להו מפאה עריין הרבר חלוי ער יבוא ויורה צדק לנו (והרא"י מפ' בא סימן כבר רחיתי לעיל).

ק"ד.

ש א ל ה :

אי חיוב על הרופא לעשות חתוך לרפואה (אפעראטיאן) גם אם האבות של חינוך החולה לא ירצו בכך וזאת השאלה נחלקת (א) אם הרופא חושב שהאפעראטיאן מביאה רפואה, (ב) אם גם לכו מנמנם שתפעול האפעראטיאן פעולה טובה, אמנם בלא אפעראטיאן בוראי ימות.

ת ש ו ב ה :

הנה אי שרי לרחות ספק חיי שעה מפני ספק חיי עולם כבר פסק בשו"ת שכות יעקב ח"ג ס' ע"ה בחולה אחר שהרופאים אמרו שבוראי ימות

תוך יום או יומים אך יש עוד רפואה אחת שאפשר שיתרפא מחלי' וגם אפשר להיפך שאם לא תצליח ח"ו ימות מיד, ופסק שם רמותר לעשות רפואה זו, אף רפשיטא ראסור לקרב מיתח ישראל וכל המקרב המיתה אפילו רגע הי' שופך דמים, מ"ס אם אפשר שע"י רפואה זו יתרפא לנסרי לא חיישינן לחי' שעה והביא ראיות ברורות ובפרט מסוניא רע"ז דף כ"ז ע"ב, ומסיק רעכ"פ אין לעשות כן הרופא כפשוטו אלא יש להחזיק עם רופאין מומחין שבעיר ויעשו עפ"י רוב דיעות דהיינו רובא דמינכר שהוא כפל (חד בתרי) וע' מה שהובא בס' ארחות חיים לס' שכ"ח סעיף י'. ומעתה כיון רשרי לעשות אפעראטצ'ן כזו א"כ בודאי דעת אביו ואמו לא מעלה ולא מוריד ראיחא ביי"ד סי' של"ו דיש חיוב על הרופא לרפאות ואם מונע עצמו הרי זה שופך דמים ולא מצינו בכל התורה כולה שיש לאב ואם רשות לסכן נפש ילדיהם ולמנוע הרופא מלרפאותם. זה הוא הדין תורה, ודינא דמלכותא איני יורע באופן זה.

ק"ה

ש א ל ה :

אי מברכין דין האמת בשעת יציאת נשמה בשבת ויו"ט.

ת ש ו ב ה :

איחא ברוקח כה' אבילות סי' שי"ז (וצ"ל שי"ז) בר"ה מנהגים וז"ל מברכין דין האמת בשבת וכיום טוב, דברכה רמזותה כוסנה גוהה לעולם וכן ראיתי בשבלי הלקט הלכות שמחות סי' י"ג וז"ל והורה רבי ואמר ראפ"י בשבת ויו"ט אם יאמרו על המת צרוק הרין נאה הרבר לפי שאין זה לא הספר ולא קינה מ"ס אין אומרים אותו בשבת ויו"ט מפני ענמת נפש וממעט בעונג היום ולברך ברוך דין האמת מברכין מפני שאין בכרכת דין האמת אורך דברים וכו' וכו' עיקר הרבר אינה אלא הכרכת ומצותה כוסנה ואפילו בשבת וכן כתוב בס' תניא סי' ס"ו. וכן ראיתי בסידור בית יעקב (מהגאון יעב"ץ) שכתב וכשמגיעים לברוך דין האמת אומרים (אפי' בשבת ויו"ט) בשם ומלכות עכ"ל (וע' מג"א סי' רכ"ב סק"ד ועט"ו וא"ר שם) וכן פסק החכמת אדם כלל קנ"א סי"ח שמברכין ברכת דין האמת אפי' בשבת ויו"ט, וכן איחא בס' חיי עולם סי' א' אות כ"ו. ונ"ל רפשיטא לפי' דמי ששמע שמעיה קרובה בשבת ומברך דין האמת בשם ומלכות.

אמנם לא ראיתי בפוסקים מבואר הדין בסי' שבירך בשבת דין האמת אם יחזור ויברך בשעת הקריעה. והנה בהנהגת ר' שלמה אינר לס' ש"ס מצאתי שכתב ראם כבר בירך לא יברך בשעת הקריעה וסמך אהא רבעל כנה"ג מפסק על ברכת הקריעה וא"כ לכל הפחות אם כבר בירך לא יברך עוד הפעם. אמנם כיון רבעל ברכי יוסף ועוד אחרונים סותרים דבריו כנה"ג היה נראה ריחזור ויברך בשעת הקריעה, אך קשה איך יברך ב' פעמים ברכה אחת דהיינו דין אמת, ובכרת אחרת לא מצינו רנחקנה על הקריעה. ובקצת אחרונים משמע רנהגו שמי שיקרע כמ"ש לא יברך בשבת דין האמת אלא ממחין עד מ"ש ויברך על הקריעה, עיין שרה חמר אבילות אות קע"ה, וצ"ע לדינא, כי מדברי הראשונים שהבאתי לעיל משמע שמצוה לברך דין אמת כוסנה, וא"כ יותר טוב לברך בשבת דין אמת; ובמ"ש יקרע ולא יברך מספק כנלע"ה.

והנה ראיתי בה' אבל לרייץ ניאח (שערי שמחה ח"ב רף ס"ו) ח"ל:
אמר ר' סערי' ו' ימי האבל מברך לעצמו במקום הטוב והמטיב קל אמת
רין אמת (ע' כלבו סוף ה' אבלות) וכו' ובשבת אין אומר ריין אמת אבל מוסיפין
דבור המלך החי הטוב והמטיב וכולי, עכ"ל, משמע מזה שגם בשאר מקומות
אין אומרים ריין אמת בשבת. אך בש"ע י"ר ס' שע"ט לא הוזכר מזה
כלום אלא פסק בסעף ר' רביצניעא מברך בשבת כמו בחול, ואם אכלו אחרים
עמו אין מוזכרין כלל מעין המאורע, משמע מזה ראין ענין ברכת ריין אמת
לשבת. והרייץ ניאח בעצמו הביא באותו הרף פלוגתא בין ה"ג ובין רב
יהוראי נאון בענין ברכת אבלים בשבת משמע שהוא לא ס"ל מה שהביא לעיל
בשם ר' סערי' ראין אומרים ריין אמת בשבת וכיון שכן ר' סערי' יחיד ברב
זה, ולא עור שאפשר שגם ר' סערי' מורה ריין אמת בשעת יציאת נשמה
או בשעת שמועה קרובה מברכין וכיון שכן אין לזו מסק הנ"ל.

ק"י

ש א ל ה :

מפרנסים קהלתנו אחר פטירת מו"ר הגאון מו"ה עזריאל הילדעוהייסער
אי רשאין להביא את מטתו לביהכ"נ ולהספידו שם.

ת ש ו ב ה :

הנה החכמת אדם מתרעם על המנהג שנוהגין להכניס המת לביהכ"נ
וכתב שרק להנר"א שהיה יחיד ברורו עשו כן, ומו"ר מהר"ם שיק בס' **שמי' עשה תכלין** לדברי החכמת אדם וכתב שרינו נכון וברור. אמנם
בענינא ריין אין ספק שמתור להכניס ארון של רבינו הכ"מ לביהכ"נ, כי הוא
היה ג"כ יחיד ברורו רור יתום, אשכול איש שהכל בו קרושה וסהרה
חרפות ובקיאות, הנה וינע יוסם ולילה בתורה ובמצות ובמעשים טובים רץ
כצבי תבור כארי לעבור לעמול כשביל עני' אה"ק וכשביל שאר עניים האומללים,
מסר נפשו ונלחם בעד אמונתנו נגד כל אויביה והכל בחנם לא בעד בצע
כסף ולא דרך אחר הכבוד, כי אם היה ענוותן ושפל ברך, וכיבר לכל תלמיד
חכם שבא אצלו כאילו היה רבו מובהק, ועור סרות טובות שאין לשער
ולספר היו בו, וע"כ משום כבוד התורה והעבודה וגמ"ח ראוי להכניס מטתו
לביהכ"נ ולהספידו שם. ושמעתי שהמנהג במדינות אונגארן שמכניסין ארון
רב נרול לביהכ"נ, וכן עשו לארוננו של מו"ר הגאון כתב סופר וצ"ל, וכן
העירו שהכניסו את ארוננו של רע"א וצ"ל לביהכ"נ, ואין כאן בית מיחוש.
וע' ס' תורת חיים על א"ח ס' קנ"א אות ו'.

ק"ז

ברך לן מ"כ בקושי' על מה שכתב הש"ך ס' שמי"ט ס"ק א' אסורין
בהנאה שנאמר וחזקבר שם מרים וכו' ער אף מת וכל תכריכיו אסורין בהנאה,
וק' הא אנן כרבא קי"ל רהוטנה לאו מילתא היא ורבא נמר רתכריכין של
מת אסורין בהנאה מממששי ע"א. ונלע"ר ריש ליישב עפ"י פשוטו רהא
באמת כתבו החוס' סנהדרין מ"ח ע"א ר"ה משמשין ראפילו לרבא מת
נופיה ילפינן מענלה ערופה, ואפילו תכריכין כתבו החוס' ברך מ"ו ע"ב בריה
מ"ט רבא לשיטתו דסבר ע"ע עריפתה אוסרתה הו' מצי למיגמר תכריכין

מע"ע וכן הפירוש בקושי' הש"ס מ"ט לא נמר מע"ע לטעמי' ובאמת הקשו כמה מפרשים מאי מתרץ הש"ס לאפוקי ע"ע רהיא גופה קרושה הא מצי למילף תכריכין מע"ע בק"ו ראם בנוף הקרושה הומנה אינו אוסר מכש"ב במשמשין ומה שחירצו יש מפרשים דיש ג"כ סברא לומר רבנוף הקרושה מקילינן והומנה לא אלימא להוריר קרושה לרבר אבל אם נוף הקרושה כבר בעולם אלימא הומנה להוריר קרושה למשמשין, סברא זו היה נראה להש"ך רחוק, והא חוינן רהנ"י ס"פ נגמר הרין ובעל המאור פ"ק רסוכה סוכרים אף רבמשמשין אין זמון מ"ט בנוף הקרושה יש זמון וא"כ הסברא היא להיפך רבנוף הקרושה יש להחמיר יותר. וע"כ פירש הש"ך רבאמת היה יכול רבא למיגמר תכריכין ג"כ מע"ע אלא רהנמ' מתרץ ריליף מדרמי ל' משמשין סמשמשין. וכיון שכך הש"ך ההוצרך להביא הילפותא מע"ע בשביל מת גופי' מקצר ועולה ויליף גם תכריכין מע"ע והא באמת גם ילפותא זו ניהא לרבא אלא רקשה קצת לדירן רקי"ל רע"ע יריוחה לנחל איתן אוסרתה וכמ"ש הרמב"ם פ"י מה' רוצח ה"י א"כ איך קי"ל כרבא והומנה לאו מילתא היא נילף מע"ע דמילתא היא, וי"ל רבאמת ס"ל לש"ך כנ"י רבנוף קרושה הומנה מילתא היא ויליף תכריכין נאסרו כמעשה מגופא קרושה רענלה ערופה רמיתסרא בהומנה ואין להאריך כאן.

ומה שהקשה מ"כ שנית רברי התוס' אהררי רבסנהדרין מ"ח ע"א ר"ה משמשין משמע רס"ל לתוס' רעור המת אסור מראורייתא וכובחים רף ע"א ע"כ ר"ה כסריפה כתבו רעור המת שרי בהנאה מן התורה באמת גברא אנברא קרמי הא ירוע ההרבה מחברים חברו התוס' לש"ס וא"ל רפליגי תוס' רובחים עם תוס' רסנהדרין. אך קשה לתוס' רובחים קושי' התוס' בסנהדרין ר"ה משמשין האיך אפשר לומר רעורו של מת שרי מה"ט וכי נרע עור מתכריכין, וי"ל רראיתי באחד מן המפרשים שהקשה מאי מקשה התוס' רעור ליתסר כמו תכריכין הא עור הוי כצר ביה ולא אומניה רשרי ות"י ע"פ מ"ש מנ"א בס"י מ"ב ס"ק ה' ראם צר ביה חר וימנא ארעתא למיצר ב"י לעולם אפילו לא אומניה אסור והביא אסור מסור ומנ"י, וא"כ עור נמי הוי כצר ארעתא למיצר ביה לעולם. אמנם המנ"א הביא שם רהש"ג פ"ג דברכות לא ס"ל כן וא"כ י"ל לתוס' כובחים סברי נמי כשי' הש"ג דאפילו צר ארעתא למיצר ב"י לעולם צריך הומנה וא"כ לא קשה קושי' תוס' רסנהדרין מעור רי"ל רעור הוי צר ביה ולא אומניה.

ומה שהתירעם מ"כ על הני גברי רבנו מעות צורך המל' ושינו המעות לצורך אחר, הנה אם המעשה שהי' כך הי' כמו שב' מ"כ וראי יש הרבה לתתירעם על הני גברי. אמנם צריך הראשון בריכו ובא רעהו וחקרו, וכאשר סופר לי מפי המשניח פריערמאנן המעשה שהי' כך הי' כשגבו המעות היו סבורים שהיורשים אין כיכולתם לשלם ואח"כ נמצא שהיו יכולים לשלם ולא נצרך המעות לצרכי קבורה. ומעתה באנו למחלוקת שבירושלמי רשקלים פ"ב ה"ה גבו לו בחזקת שאין לו ונמצא שיש לו. והנה כש"ע לא הביא פסק בתאי רינא גופא והפני משה כתב ריש לפסוק דגם בזה המותר ליורשים. אולם הגר"א בכיאוורו לס' רנ"ג סעיף ו' ס"ק ס"ז תפס בפשיטות רמסקנת ירושלמי רבזה לא אמרינן מותר המת ליורשים (וכן משמע לשון הש"ע ס' שנ"ו) ראמרינן רעתיהו שלא התגרבו על רעת כך עיי"ש ועיין כפי' חקלין חרתין ובמשנת אליהו על הירושלמי רשקלים. והנה כפי מה שסופר לי הנבאים לקחו את המעות לצורך הכנסת כלה (ועי' ס' רמ"ט סעיף ס"ו) ולא גורע אם עשו שאלה אצל מורה הוראה או עשו כן עפ"י סברתם מפני שלא ירעו שזה צריך שאלה

חכם. בין כך ובין כך קשה להעמידם ברין או להוציא מהם בריינים בענין זה, והרי פסק בש"ע י"ד סי' רנ"ג סעיף ו' דאם ראו הפרנסים שיש צורך שעה ורצו לשנות הרשות בידם. ורין זה נובע מירושלמי דאיתא התם ואין מסתים ביד הפרנסים לכך. ומפני שאני משועבד להיות מלמד בבתי מדרשים ואין לי זמן פנוי אמרתי להרב ר' מאיר הילרעסהיימער נר"ו שיומין הבעלי רינין לפני ב"ר בעת ידוע, ונשמע בין אחינו ונראה את מי האמת והצדק. וחקותי חוקה שנעשה פשרה שלום בין המריבים.

ק"ח

ש א ל ה :

אם מותר לחתוך קרקוד סת אחר ישראל לראות מהות חליו. כי אפשר שהרביה הזאת תועיל לרפאות חולים אחרים, ויומשך פקוח נפש ע"ז.

ת ש ו ב ה :

דבר זה א"צ לפנינו וכבר כתב הנובי"ת י"ד סי' ר"י שאסור אם אין לפנינו חולה מסוכן שאפשר להצילו ע"י זה, והנה חוץ מאיסור ניוול המת שנוכר בנובי" שם יש עוד איסור הנאה של סת. ובשאלת יעב"ץ ח"א סי' מ"א אוסר נחוח המת משום איסור הנאה אפילו במת נכרי, אמנם בח"ס י"ד סי' של"ו נראה רעתו להחיר בנכרי. אמנם בישראל אוסר משום ב' טעמים, משום ניוול ומשום איסור הנאה. וגם מו"ר מהר"ם שיק בחשובותיו ח"י"ד סי' שמ"ז ושס"ח דבר מזה בארוכה והביא ג"כ מה שכתב בזה הנאון מהר"י עסלינגער בשומר ציון הנאמן, שרעתו שאפילו אם יש חולה לפנינו אין להחיר אלא אם מחל המת קודם מיתתו בפירוש. אמנם מו"ר רעתו שם רבמקום שיש פקוח נפש לפנינו ואפילו ספק פיקוח נפש, יש להחיר אפילו בלא מחילה, וע' בס' האשכול ח"ב צד 117 והלאה.

ק"ט

ש א ל ה :

ע"ד האילנות והפרחים על הקברים ועל דבר העטרות שעושין למתים.

ת ש ו ב ה :

בעלי המ"ע „איוראעליט" בשבת תרנ"ט בחרש סיון ותמוז נר. 48,51 מובאים פסקים מאת גדולים מו"ר ר' עזריאל הילרעסהיימער הרב ש"ר הירש והרב מהר"ם לעהמאנן ו"ל שאוסרים פה אחר ומובא שם טעמיהם ונימוקיהם ואין לזוז מפסקם. ומ"ס מה שהביאו שם טעם חוקות הגוים לענ"ד אינו נכון עפ"י שכתב הריב"ש סי' קנ"ח ומובא בר"ם סי' שצ"ג דהליכה לביה"ק כל בקר מו' ימי אבילות אינו אסור משום חוקותיהם אף שלקחו מנהג זה מהשטעאליים דאין זה חקה שאין עושין אלא ספני כבוד המת כשם ששורפין על המלכים, שאם באנו לומר כן נאסור ג"כ ההספר מפני שהעכו"ם ג"כ מספידין ע"י"ש. ומ"ס שאר הטעמים שכתבו הנאונים הנ"ל מספיקין לאסור ולא יעשה כן בישראל.

ק"י

ע"ד טיחת ביצים על ראש המת ע' ש"ע י"ד סוף סי' שנ"ב ובב"י שם בשם הכלבו (דף ק"ל ע"ב) וע' ח"ס סי' שכ"ז ובשרה חמר ערך אכלות סי'

קכ"ה. ובמעבר יבוק כתוב חופפין הביצים על ראשו (והובא בח"ס) וכ' שם טעמים ובכלבו כתוב טחין את ראשו בביצים טרופין בקליפתם. ומה שמביאין האחרונים (ר"מ חכמת אדם כלל קנ"ו ס"ח) לזקחין ביצים ויין וסורפין יחד ומרחיצין ראשו, ע' בח"ס שם וחמצא המקור ואיתא גם ברוקח סי' שיו' דף ס"ג ע"ד וע' קונטרס מצבת משה בסוף חכמת אדם בהנהגת חברה קדישא סי' ח' שכ' שמה שכל אחד מזה מים הוא חקות הנויים אלא ירחצו בו ראשו בלבד. והמנהג שכ' מר דטחין החלמון על גוף המט כנגד הלב לא ראינו בשום פוסק, ואפשר דתחת טחין את ראשו הנהיגו לטוח כניד הלב כדי שלא לסבך את השערות, ומאחר שכ' הח"ס שם ראינו לבטל שום מנהג הנח להם כי כל הטעמים שנאמרו בטיחת הראש אפשר לומר בטיחת הגוף נגד הלב.

קי"א

איתא בצ"ח לברכות י"ח ע"ב להמאמר שאני קבורה במחצלת של קנים ולכך התכריכין הם של פשתן הכלים ונרקבין מהרה שלא יעכבו רקיבת הגוף, וע' סי' שני"ב ובאחרונים שם. וע' מ"ק כ"ז ע"ב בצררא בר זווי ופי' המפרש: קנבוס וכן פירש"י בכתובות ח' ע"ב, וע' ערוך ערך צררא. וע' אחרית דבר בסוף ערוך השלם של החכם קאהוט שכתב בעל הערוך וז"ל: נהגנו ב' כהנות בד להלביש מחופשי תורה (דהיינו המתים), פעמים רבות אמרתי אחת מהן להיחסרה, ומימנו לקבל ונראה הדבר כעין בקירה (כמו פקירה, הפקר לבטל מנהג קדום) עד שנפטר ארוני (נראה שכיון על אביו) ומנו התחלתי להבצירה, ומאז קבלו הכל ואין ממאן בפצירה (לשון הפצר), ואילו עמדתו בניהוג קרמון לתכריך צררא (ע' מ"ק כ"ז ע"ב והרא"ש לא גרס "אפילו") מפני מחטטי שכבי היתה גדולה נדירה (ע' יבמות ס"ג ע"ב). מוכח מזה דתכריכי צררא היה בכבל מנהג קרמון, ואפשר דנהגו כן מתחלה מפני מחטטי שכבי, ואח"כ שבטלו מחטטי שכבי חזרו לכלי פשתן. עכ"פ נראה דרבנו בעל הערוך היה מחסר הבגדים וביטל המנהג דב' כהנות. וא"כ בצדק התרחי ב"ק ה"ש למעט בגדי הנשים.

קי"ב

ש א ל ה :

האיך יעשו באשה שמחה ואין שם נשים שיכולות להתעסק בטהרה שלה.

ת ש ו ב ה :

ראיתי בשו"ת רדב"ז ח"ב סי' תק"ו (ומובא בשערי תשובה א"ח סי' תקכ"ו) שכתב דב"ט ראשון צוה שישאל ישליך המים והעכו"ם ירחץ ובסוף אחר שישלך עכו"ם ירו ישליך הישראל מים על כל גופו ולא יזיז בו אבר כלל והרי זה סוף טהרתו ע"י ישראל וכו', וא"כ בני"ד יעשו כן ויעשו הטהרה כמ"ש בל"א בספר חוצאות חיים צד 12 מספר 3 ומספר 5 עד 8 ובחלק העברי צד 100 אות ג' עד ה'.

קי"ג

ש א ל ה :

אשה אחת צוהה לפני מותה שישרפו את גופה ובעלה קיים את דברה ושרפה בבית השריפה, ועכשיו שואל הבעל שיקברו את אפרה בבית הקברות, איך יש להורות.

ת ש ו ב ה :

תחילה יש לרזן אי יש חיוב קבורה כאפר המת. והנה פשיטא דאין להביא ראייה מתמורה דף ל"ד ע"א ראמרין רמת הנשרף אפרו אסור משום רכל הנקברין אפרן אסור, דזה לא נאמר לענין מ"ע דקבור חקברנו, אלא ראפר המת נ"כ נקבר כשאור איסורי הנאה הנקברין דאין כאן מ"ע קבורה דוקא אלא מפרר וזורה לרוח או מסיל לים, עיין פסחים כ"ח ע"א ותוס' תמורה ל"ג ע"ב ד"ת הנשרפין. ואיפכא יש להביא ראייה שלא מיקרי מת דחייב לקוברו מראמרין בנדה כ"ו ע"א רמת שורף שאין שלדו קיימת אינו מטמא אלמא רלא הוי כמת אדם, וא"כ י"ל רלא צותה התורה לקוברו. אמנם וראי אם נשרף מת באונס או הקדושים שנשרפו בקידוש השם פשיטא דמחוייבין לקוברו או משום כיוונו או משום כפרה (ע' לחם משנה רפ"ב מה' אבל רכתב דטעמים אלו נאמרו אי אמרינן קבורה לאו דאורייתא) כראיתא בסנהדרין מ"ז ע"ב, וע' שאילת יעבץ ח"ב סי' קס"ט. אמנם כאן בניד הר' המת אמר אל תקברוני ומשפחתו קיימת את דבריו והאיך ניטא דאנחנו מחוייבים לקוברו אחר שכבר נשרף, שוהו קבורה שלא צותה התורה. וע' בספר יענה באש להרב ר' אלי' בן אמוג שהארץ כענין זה הרבה. ואף שהעלה רחלי' אי הפ' משום כיווני כרש"י ותוס' או כרמב"ם, מ"מ יש לדקדק על דבריו הרבה, וכנראה אחר העיון יש להורות דאין כאן חיוב קבורה לא טה"ת ולא מרביר סופרים.

אך יש כאן חיוב לגנוז האפר שאסור בהנאה כראיתא בסוף תמורה וחזינן בריש סי' קל"ג ראפילו פירות שקבל בשכר יין גסך ישרוף ויקבור האפר בבית הקברות וכן בכור בהמה שמת המנהג לקבור בסדין בבית הקברות ע' באה"ט סי' ש"ו ושם בס' בית הלל ובס' בית לחם היורה והוא מהש"ס ע"ז סי' ע"ב וע' תוס' שם ד"ה ולקברנהו, וא"כ י"ל אף דאין כאן מ"ע דקבור חקברנו מ"מ מצד אסור הנאה יקבור האפר בבית הקברות. אך תשובתו בצדו דדוקא היכא ריש חשש שמא יחסס אחרו צריך לקבור כביה"ק אבל כאן אין חשש זה דכומננו אין דרך לחסס אחר אפר המתים וליקח לזבל עיין מ"ז סי' קל"ג ס"ק ב', וגם אין דרך ליקח אפר המתים לצורך שאר דברים וא"כ אין חיוב לקוברו בבית הקברות דוקא. אך מ"מ יש לומר נהי דאין כאן חיוב מ"מ אין לאסור, דאין לומר ריש כיוון למתים אם יקברו שם אפר שרופים, דהא אין אפר שרופים גרוע מפירי ראמרין בהנאה או מבכור בהמה שמת. אמנם נראה דלמגדר מילתא יש לאסור דודאי אם נתיר אפר השרופים לקבור בבית הקברות, הרבה יצו לשרוף את גופם, כי יחשבו שמתו או שאין האיסור גדול כ"כ, ובראי אין להחזיק ידי עוברי עבירה דבורנו וכדומה מה שכתב ר' אלי' בן אמוג בספר הג"ל וז"ל: אמנם אם נכון וראוי לתת להם מקום בבית הקברות שלנו לשרוף וכו' הא וראי שאין דעת חכמים וצדיקים נוחה כזה מ"מ סיוע מיקרי וכו' עכ"ל. ולענ"ד נם זה קצת החוקק ידי עוברי עבירה אם נותנים להם מקום כביה"ק. ואף שכתב אה"כ וז"ל ואם נכון לתת מקום שם קבר וכו' בזה נראה לי שאם מתרצים שיהי' אפרו קבור בקרקע ממש כדרך שאר מתים לית מאן דימחי בדיהו רלא יהי' אלא כמו לקוט רעצמות קבורה עכ"ל. הנה בזה לא שפיר חוי דאין זה דומה לעצמות רעצמות מטמאין ואפר אינו מטמא, ועוד רעצמות אין כאן חשש מחזיק ידי עוברי עבירה וכאן בלתי ספק יש חשש זה. והנה בעלה איוראעליס גור. 7 משנת 1897 צר 117 (25 יאנואר) הביא שהרב

הנ' דהאמבורג החיר לקבור האפר במקום מיוחד כביה"ק ויש שספרו שגם הרב ר' נתן ארלער וצ"ל מלאנדאן החיר זאת בהסכמת הנאון קאמאנא וצ"ל. אמנם בחשוכות הנאון קאמאנא לא נמצא חשוכה זאת. והרב דהאמבורג אמר שלא החיר קבורה (בעגראבען אים וינגע איינער רעגעלעכטען ריטועללען בערדינגונג) כי אם הסמנה בקרקע (זאגערען נור פערנאבען אן אבוויס נעלענענער שטעללע). — אמנם גם על זה יש לומר ראין לרמות מקום למקום, ואם דהאמבורג אין חשש להחיר, יש לומר ברוב מקומות דמדינת אשכנז יש לחוש דכיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין, וא"כ טוב שלא ליחן רשותו לכלום, אף דמצד הרין אין איסור (ואם מצד הממשלה יצא משפט שצריכין אנו לחת מקום בבית הקברות, אזי יש לחת מקום מן הצד מיוחד ונבדל משאר הקברים). וגדולה מזו הביא בספר לקט הקמח בשם חשוכות מהר"י לוי (סי' ס"ט) על אם שנדרה אחר רעות בנה א' רשע יש לקברה בקבר ישראל ולמדר מילתא אם יראה בעיני ב"ד יניחנה על פני הארמה. וזה נוסח „גוטאכטען" שלי אשר כחבתי בזה הענין:

אויף עת. עהרז. אנפלאגע, ריא בעשטאטטונג דער אשע איינער אים קרעמאטאריום צו נאטשא פערבראנגטען לייכע אויף דעם יירשען פריערשאפט בעטרעפפער, בעהרע איך מ'ך, פאלגענדרע צו ערוידערן:

(1) דאן געבאט: „בעגראבען זאללט דו איהן" (רייט. כ"א, כ"ג), דאן נאך דער י"ד, טראדיטאן פאן יעדער יירשען לייכע גילט (ו. מ'אמאנ. ה' אבל רפ"ב ולח"מ שם אונד י"ד סי' שס"ב) חירד ניכט ערפיללט, זענן ריא לייכע פאר דער בערדינגונג קרעמאטאריש פערבראנגט זאגערען, דא נאך דעם רעליגיאנזעזעטצע ריא אשע ניכט מעהר ריא כאראקטעריטישע אייגענע טימליכקייט דער מענשליכען לייכע בעזיטצט, ויא פעראייניגט נאמליך ניכט מעהר ויא ריא מענשליכע לייכע (גדה כ"ו ע"א). עו אים דאהער איינעם אהראגנדרען, דער קיינע מענשליכע לייכע בעריהרען דארף, געשטאטטעט, ריא אשע דעו ביא איינעם בראנדע פעראונגליקסטען צו בערדינגען (ו. ש"לח יעבץ ח"ב סי' קס"ט). עו קאנן זאמט ביא איינער אים קרעמאטאריום פערבראנגטען לייכע פאן איינער רעליגיאנזעזעטצליך פארגעשריעבענען בערדינגונג קיינע רעדע זיין. ריא פערנלייכונג מיט ליקוט עצמות (י' 403), ריא אויך ביא ר' אלי' בן אמוז אין ויינער שריפט יענה כאש (ליחארגא 1886) פאראקאממט, איוט מינעו עראכטענו ניכט צוטרעפפער, דא אים אנגעפ. פאללע ריא געביינע בעטרעפפו דער טומאה דער לייכע גלייך זינד אונד אויסערדעם אים אנגעפ. פאללע דען רעליגיאנזעזעטצליכען בעשטימטונגען גענינט זאגערען זאג.

(2) נאך דעם יירשען רעליגיאנזעזעטצע זאלל ועלכות דעריעניגע, דער לעצטזחיללינג פערפינט האט, דאס זיינע לייכע ניכט בערדינגט זעדרען מאגע, רענאך פארשריפטומאסיג בעשטאטטעט זעדרען (י"ד 348). געבען ריא אנגעזאגנען ריעו ניכט צו, זא קאנגען ויא נ"ט ריא פארגערונג שטעללען, ריא בעשטאטטונג אין איינער חיוע צו פאללעזיעהען, ריא דאן רעליגיאנזעזעטצ ניכט בילליגט.

(3) עו קאנגטע דאנאך ביא דער קרעמאטאריומאשע ניכט פאן איינער ריטועללען בערדינגונג, זאגערען נור פאן איינעם פערנאבען אין איינעם אבוויס נעלענענען ארטע דעו פריערשאפטען ריא רעדע זיין ויא ריעו ביא מאנכען צור נוסחונג פערמאטענען גענעשטאגערען אין אנהענדונג קאממט (פגל. י"ד 133 א"פ. אונד 307 אונד בית הלל דאן). דא אויך ריא אשע

איינער פֿערבראָננטען ליכע צו יערער נוסצונג פֿערבאָטען איז (חמורה ל"ד ע"א).

(4) אינרעזענצן איז אייך ריעזען ניכט צו געשטאָטען, דאָ ויך איין זאָלען פֿערפֿאָהרען דאָך שליעסליך צו איינער פֿיערליכען בעשטאָטונג געשטאָלטען אונד דער פֿאָר רעליגיאָנעזעסע פֿערבאָטענען קרעמאָטיאָן פֿאָר-שוב ליזטען ווירדע.

(5) זאָלסטע זאָכער דאָ קגל. געריכט ענטשיידען, דאָס דאָ פֿאָשע אויף דעם ייִדישען פֿריערזאָפֿע בערריינט ווערדע, דאָנן וינד דאָפֿיר דאָ איין נר. 3 אָנגעפֿיהרטען בעשטימטונגען מאָסגעבענר (דען 19 דעצעמבער 1897) (כ"ד כסלו תרנ"ח) וע' מנ"א ס' ש"א ס"ק ג' ובמחצית השקל ובס' חמר משה ובס' מנחת פֿחים שם, וע' י"ד ס' שס"ג ס"ב בהנהגה.

קיד

ע"ר אפר השרופים אשר כבר כתבתי על זה לעיל אוסיף כאן איהו רברים, באשר הרב מו"ה יוסף נאבעל בהאלבערשטאדט רעחו נוסה מרעה, ואני בעיקר הרין על משמרתו אעמורה ואחזק גם אשנה קצת כאן את פסקי ביסור נאמן וחזק נגד רעת הרב הנ"ל וזה החלי בס"ד:

(א) המצוה כי קבור תקברנו (דברים כ"א) לפי קבלת חז"ל לא רק על הרוני ב"ד נאמר כי אם ביוצר על כל איש מישראל (ע' רמב"ם ה' אבל פ"ב ו"ד ס' שס"ב) וקבורה דכאן היינו דוקא קבורה בקרקע כמו שהוכיח בצדק הה"ג מו"ה שלום קוטנא זצ"ל במאמר הנרפס בספר תוצאות חיים למהר"י נאבעל נ"י (ראדעלהיים שנת תר"ס). וזה הפירוש היה מקובל מקדמה דנא לרז"ל כמו שמוכח מספרי לפסוק הנ"ל ומירושלמי גיזר פ"ז ה"א ובבלי סנהדרין ד' מ"ו ע"ב. וכבר כתב הרב מהר"ם לערנער נ"י מאמר במ"ע, "איווראליס" 1911 נר. 21 ובמ"ע, "ידישע פרעססע" 1911 נר. 22 לסתור דברי המכחישים המפרשים קרא הנ"ל שלא כרעה קבלת חז"ל, עיי"ש ותמצא נחת. וכבר אנו מחוייבין לעשות ולקיים כל מצות התורה, עפ"י הפירושים שמסרו לנו רז"ל שאילולי אנו הולכין בזה אחר הפשט שנראה "פשט" למפרשים חדשים ח"ו נסתור כל דת ישראל עד היסוד ר"מ נאכול בשר בחלב ולא נאסור רק לבשל גדי בחלב אמן, נבטל ח"ו מצות שחיטה כהלכה ואיסורי טרפות ועוד ועוד. אשר על כן ברור כי לענין קיום המצות רק הקבלה היא אור לנו.

(ב) דבר ברור שאסור לשרוף מת מישראל, וזה מצד שני טעמים, חדא רעיו" מבטלין מצות עשה לקבור תקברנו בידים, לא מבטלין אם האפר אי"צ קבורה דא"א לקיים כלל מצות קבורה לאחר השריפה, דאז זרמי בטל מ"ע אלא אפילו אם תמצא לומר דהאפר ג"כ צריך קבורה מ"מ קבור תקברנו כולו ולא מקצתו אמר רחמנא, כדאיתא בירושלמי רפ"ז גיזר ואם שורף את המת אינו קובר עכ"פ כולו ואינו מקיים את המצוה במילואה. וחזק מזה אסור לשרוף כל מת אנושי, משום שזה נחשב הן עפ"י המקרא והן עפ"י החלמוד גיזר גדול למת ואסור לגזול המת. הלא חראה שהנביא עמוס (ב') (א') חושב זאת לפשט מואב ששרף עצמות מלך אדום (עיי"ש במפרשים). וחז"ל בסנהדרין פ"ב ע"א חשבוהו לעונש גדול שנענש בו מלך יהויקים שגלגלתו נשרף. ובירושלמי כתובות פ"א ה"א מוכח דהמצוה לפני מותו שישרפו אותו ה"ז צוהה שא"א לקימה (ע' פירוש נכון של מאמר ירושלמי

זה בשו"ת בית יצחק י"ד ח"ב סי' קנ"ה אות ג'), ופוק חוי דהתירו חז"ל כמה שבוהים בשבת כדי להציל את המת מפני הרליקה, ע' א"ח סי' שו"א ס"א. ועל מ"ש המג"א שם ס"ק ג' כבר השינו עליו האחרונים. ונ"ל ראף המג"א לא אמר אלא כשנשרף ממילא אבל כששורפין אותו בידים ודאי ליכא בזיון גדול מזה.

ג) ואפילו המצוה לפני מותו ואמר אל תקברוני קי"ל רצריכין לקבור אותו (י"ד סי' שמ"ח ס"ג), וכבר שמענו לעיל אות ב' מן הירושלמי דהאומר שרפוני אין לקיים את צואתו. ורק במקום שיש לחוש שהמת יסריח קודם קבורתו מותר לשפוך עליו סיר כדי לעכל את הבשר (ע' שו"ת הרשב"א סי' שס"ט, והביאו ב"י בבי"ה סי' שס"ג), והעיקר שיקברו עכ"פ העצמות. וכן מצינו ששרפו נזיות שאול ובניו מפני הרמה וקברו העצמות (ע' שמואל א' ל"ב י"ב ומה שפירש הר"ק שם), וכן קברו עצמות יוסף בשכם (יהושע כ"ד ל"ב). אבל לשרוף גם את העצמות אין לך גנאי גדול מזה (ע' מלכים ב' כ"ט ס"ו), וכן מצינו שרק הרשעים הגדולים שהצירו לישראל מאוד קללו חז"ל בקללת שחיק טמא, כלומר שעצמותיו ישחקו עד לעפר.

ד) ועתה נרין על זאת אי יש עכ"פ גם באפר הנשרפין מצות קבורה או לא. הנה פשיטא לדעת המשנה למלך סוף ה' אבל שהוכיח מהירושלמי רפ"ז רנזיר ראין מצות קבורה אלא אם יש כאן ראשו ורובו פשיטא ראין חיוב קבורה באפר, ואפילו יש כאן אפר של כל הנזף, לא מבעיא אם האפר אינו מטמא, ואם כן אין לו דין מת, וכוראי אין כאן חיוב קבורה, אלא אפילו אח"ל דהאפר מטמא מ"מ הרי אין כאן ראשו ורובו אלא גשם קצת מכל הנזף וע"ז לא אמרה התורה קבור תקברנו, ואפילו לפמ"ש החו"ט בשבת פ"ו מ"ה דגם בכזית מן המת יש חיוב קבורה כבר היטיב כזה לדבר הרב ראשפצין בס' חיי עולם למהר"ם לערנער צ"ר 44 דהחוי"ט מירי בכזית הבא ממת גדול וכבר איפסיק הלכתא בי"ד סי' שע"ד ס"א דאם מצא הכהן ראשו ורובו חוזר הוא אף על אבר אחד וכיון שכן חוזר הוא אף על כזית וכזה מירי החוי"ט. וכשם שררשינן תקברנו כולו ולא מקצתו, דהיינו אם אין כאן אלא מקצתו אינו חייב לקבור, כמו כן ררשינן כולו ולא מקצתו דאם יש כאן כולו צריך לקבור כולו ואינו יוצא אפילו אם שיר רק מקצתו דהיינו כזית. וא"כ כנ"ד דלא הובא לפנינו רק מקצתו דהיינו האפר (ואי האפר אינו מטמא אפילו מקצת אין כאן) כוראי אין כאן חיובא דקבור תקברנו.

ה) והנה לענין טומאה יש לעיין קצת, אי אפר השורפין מטמא. והנה יש כאן ספק אם נשארי' בחוץ האפר עצמות קצת שהן כשעורה או יותר, זה אומר ככה וזה אומר ככה. אמנם נלע"ד כיון דבעצם כשעורה אין כאן טומאה אהל, אף שיש כאן טומאה מנע ומשא, כוראי אין שם מת על אותן עצמות דה"ל כהן חיוב קבור תקברנו, דכזה המת מיוחד שמטמא באהל ואי אינו מטמא באהל אינו אלא משאר דברים המטמאין כמנע ובמשא וכו' לא צותה התורה קבור תקברנו. ונשאר לנו רק לברר אי אפר השורפים מטמא באהל או לא. ונמצא לענין זה פלוגתא בין הראשונים. הנה זה הוא דבר שא"א לספק כלל שלדעת הרמב"ם אפר שרופים אינו מטמא, אך לפי שהרב מהר"י נאבעל רצה להטות דברי הרמב"ם לדעת אחרת מוכרח אני להאריך קצת. ו) שנינו במס' אהלות פ"ב מ"ב אפר שרופים ר' אליעזר אומר שיעורו כרובע וחכמים מטהרים ופי' הרמב"ם וז"ל בני' שבש"ס: ואפר שרופין האפר אשר ישרפו מהארם כאשר לא התערב בו מאפר העצים וחכמים שמו זה האפר במדרגת הנזף כי כאשר נשרף יצא מדין המתים, עכ"ל. והנה היטיב אשר

ריבר מהר"י נאבעל, שמלות, וחכמים שמו זה האפר במדרגת הנוף" חס סותרין מה שכתוב אח"כ, כי כאשר נשרף יצא מרין המתים, כי אם יצא מרין המתים אינו במדרגת הנוף, ואם הוא במדרגת הנוף לא יצא מרין המתים, ומה שפי' מהר"ג הרמב"ם רוצה לומר ב' רברים: (א) דאם האפר בשלמות ויש לו רמות אדם או שמו חכמים האפר הזה במדרגת הנוף שיטמא וא"צ שיעור רובע כחלק מן המתים, (ב) דאם נשרף ונתפור גמי יצא מרין המתים ואינו מטמא בשיעור רובע כעצמות — פי' זה במח"כ כל מבקש פי' ישר לא יסבול אותו רמה זה מעם מפני שאם נתפור אין לו רין מתים ואינו מטמא על כן אם הוא בשלמות מטמא, אחמה, הלא אם היה מטמא בפיזור כשי"כ שהיה מטמא בשלמות! ועוד דהרמב"ם רוצה לפרש מפני מה חכמים מטהרין ופוח בנפסא ששטמאין אם יש לו צורת אדם. איכא הו"ל למיזר וחכמים מטהרין כי כאשר נשרף יצא מרין המתים, אמנם לפעמים שמו זה האפר במדרגת הנוף כגון ביש לו רמות אדם. ועוד בו שלשיה הלא הרמב"ם לא ריבר כלל משלמות ופיזור ולא רמו כלל חילוק זה בדבריו, והרמב"ם אין דרכו לדבר בחירות ובהסתר דבר. ולולא שיצא פי' זה בדברי הרמב"ם מעטו של הרב ר' יוסף נאבעל נ"י הייתי אומר שא"צ לכתוב סתירה כלל על זה, מפני שאין לו שחר.

(ו) וג"ל רמזכ מוכיז שיש בהעקת אבן חבון סעות סופר דהלשון במדרגת הנוף הוא סתום דלא פירש איזה נוף, נוף אדם או נוף אחר, נוף חי או נוף מת, נוף שלם או נוף חסר. והלא אינו בא לסתום אלא לפרש, ולא פירש כלל. וע"כ ג"ל רצ"ל: סניף רבנוסח הערבי כתוב, "אלנבס" ובכלים פי' מ"ב העתיק ג"כ ר"ש אבן חבון מלח: "אלנבס" במלת סניף והסופר טעה וכתב: הנוף במקום: סניף. ומ"ש הרב מהר"ג שראה בכל הנוסחאות כתוב: "במדרגת הנוף" אין ראיה כלל שאין כאן מ"ס, יען כי כל נוסחאות הנרפסים מכ"י אחד הותקנו. וכיון שבערבי כתוב: אלנבס, ולפי נוסחא זו רברי הרמב"ם כפתור ופרח, אין שום ספק שגם לפני ר"ש אבן חבון היה כתוב: אל נבס והוא תרגם: סניף. (ואם אמת מ"ש בעל ערוך השלם בערך גפסית שבכלים פי' מ"ב צ"ל: גיפס תחת, סניף, גם במשנה רילן צ"ל: "הגיפס" תחת: הנוף). והשחא רברי הרמב"ם מובנים לכל בר כי רב רחר יומא, דהוא כתב דחכמים שמו זה האפר במדרגת גיפסית כי כאשר נשרף יצא מרין המתים ונעשה כמו סיר וגיפסית שאינו מטמא, וזכר לדבר רברי הנביא על שרפו עצמות מלך אדום לשיר וברין היה שיכתוב הרמב"ם: "אלניר" שהוא, "סיר", אך מפני שעצמות שרופים רומים יותר לגפסית כתב הרמב"ם, "אלנבס". ותימא שהחכם דערנבורג תרגם, "סיר" ולא תרגם "גיפסית" כמו שתרגם בצדק ר"ש אבן חבון: "סניף" או "גיפס".

(ח) ועתה נפן אל רברי הרמב"ם בספר היר שלו, שגם שם העמים הרב מהר"ג על הרמב"ם דברים חדשים, אשר לא שערס מעולם. כתב הרמב"ם פי' מה' סומא מה ה' ס' וי' וז"ל: המת שנשרף ושלרו קיימת והוא השררה והעצמות ה' מטמא כמת שלם ואצ"ל אם נחרך, אבל אם נשרף ער שנחבלכלה צורת חבניתו, וכן שפיר מרוקם שטרפו במים סהור שהיר נחבלכלה צורחו. כשר המת שנפרך ונעשה כקמח סהור וכן אפר השרופים סהור, עכ"ל. והקשה הרב מהר"ג על זה כיון שכתב הרמב"ם בהלכה ט' אבל אם נשרף ער שנחבלכלה צורת חבניתו סהור למה לו עוד להביא בהלכה י' דאפר שרופים סהור. והיא לכאורה קושיא עצומה. אמנם מה שחירץ הרב הג"ל הוא רוחק גדול, שחירץ דבהלכה ט' כתב הרמב"ם אם נשרף ער שנחבלכלה צורחו ונתפור

האפר טהור האם לא נחפור ונשרף כל הנוף טמא וכתלכת י' אמר אפר שרופים, היינו אם נשרף ולא ירענו ולא ראינו אם היה לאפר זה צורת ארס או לא זהו טהור. ומי יסבול רוחק זה חרא דהרמב"ם אינו מחלק כלל בין נחפור האפר או לא נחפור אלא לדרי' הכל חלי' בשלרו קיימת רהיינו אם השררה והצלעות עריין בשלמות ולא נתבלבל צורתו. וביחר ביאור כתב דין זה בפ' המטות ר"פ רם הנרה שזה לשונו שם (עפ"י חרנום דערנבורג, וחרנום ר"ש א"ח ג"כ כונתו כן אף שלשונו מנומנם קצת): ואם יבש השרץ בתכלית היובש אבל נשארה השררה נראה והעצמות מחוברות בחוליות נבו הוא מטמא ג"כ לפי שצורת חבניתו קיימת, עכ"ל. הרי שהוא מפרש שלרו קיימת נבי שרץ (נרה נ"ו ע"א) שהרבר חלוי בנשארה השררה והצלעות מחוברות בו וזה נקרא צורת חבניתו קיימת, וכיון שכתב כאן גם כן ושלרו קיימת והוא השררה והצלעות צ"ל גם כן רבאופן זה נקרא צורת חבניתו קיימת, ואם כן נתבלבלה צורת חבניתו היינו שלא נתקיימה השררה והצלעות. ואף שבחיבורו בה' אה"ט פ"ר הי"ב לא כתב אלא סתם שלרו ולא פירש שררה וצלעות, י"ל רסמך על מה שפירש בהלכות סומא מת, וגם בה' אה"ט כתב הואיל וכתבנו כולו עומרת הי' מטמא, הרי רלא סגי באם האפר כולו עומרת ולא נחפור אלא צריך שחאה חבנית כולו עומרת, ואם נעקרה אפילו אחת מן הצלעות ממקומה מיקרי נתבלבלה צורת חבניתו לרמב"ם, ועוד קשה דאם איתא דאם היה פעם אחת האפר כולו ביחר נחפור דהאפר מטמא אח"כ גם אם נחפור (וכמו שרועה הרב מהר"נ להוכיח מש"ם דילן) א"כ איך פסק הרמב"ם דאם לא ראינו ולא ירענו אם היה לאפר זה צורת ארס דהוא טהור, הא הוי ספיקא דאורייתא ולכל הפחות מדרבנן לחומרא לרעה הרמב"ם, וא"כ היה לנו לסמא מספק שמא היה לו צורת ארס.

(ט) וע"כ נ"ל ליישב דברי הרמב"ם בדרך אחר פשוט. ותחילה נדקדק רבהלכה ט' כ' ה"ט שנשרף ושלרו קיימת הי' מטמא כמ"ס שלם, וכתלכת י' כתב: בשר המת שנפרך וכו' וכן אפר השרופים. והנה בראש הפרק הזה מחלק הרמב"ם ג"כ בין מת ובין בשר המת שכתב המת אפילו נפל שלא נתקשרו אבריו בנירין, וכזית סב שר המת (וזה שמעתא ערוכה בניור מ"ט ע"ב). והשתא בהלכה ט' מיירי הרמב"ם כמ"ס שלם שאין עליו כזית בשר ואמר דאם שלרו קיימת מטמא כמ"ס שלם אף שאין עליו כזית בשר ואם נתבלבלה צורתו אינו מטמא משום מת שלם אם אין עליו כזית בשר, הא אם יש עליו כזית בשר אף רנחישא אם לא נעשה כקמח מטמא משום כזית בשר (ונבאר זה לקמן). ובהלכה י' מיירי מבשר המת כלומר מכזית בשר וקאמר דוקא אם נפרך ונעשה כקמח טהור. וכן אפר השרופים טהור משום דנעשה כקמח, ואין חלוק בין מת שלם לכזית מן המת. וצריך לאשמעינן זה, דהויא בשלמא לסמא משום מת שלם א"א בנתבלבל צורתו דאין כאן חבנית מת שלם, אבל לענין כזית בשר הלא א"צ מת שלם, והויא דאפילו אם נעשה אפר לא יצא מירי טומאה קמ"ל רלא אמרינן כן.

(י) ומ"ש הרמב"ם רבעינן נפרך ונעשה כקמח פ"ה הכ"ט דפסק כר"ל בנדה ג"ה ע"א. ולענין נראה דהרמב"ם פסק כר' יוחנן, דהוא מפרש איפכא מפ"י רש"י דלר"י רילוף מעצם נפרך טמא, רנב עצם אם נפרך טמא דחא עצם כשעורה מטמא, וא"כ יש רובע עצמות אפילו אי איפרכו מטמאין כאהל וכן הדין בכזית בשר דאיפרוך אבל לר"ל רילוף מלכל טומאתו כל טומאות הפורשות ממנו צריך להיות כעין שפורשות מן הארס דמטמא לא נחישא כ"כ עד שנפרכו, אולם אם נפרכו כקמח אף ר"י מורה לר"ל, וראי' ברורה

שהרמב"ם פוסק כמאן דיליף מעצם הוא שבפי' המשניות לא הביא אלא הק' ררשא רעצם ולא ררשא רר"ל.

ובזה מיושב ג"כ מה שהקשה בשו"ת שאילת יעבץ ח"ב סי' קס"ט ר"י אררי' ור"ל אדר"ל דברק' כ"ו ע"ב ר"ל מיקיל ור"י מחסיר במת שנשרף ונתכלבלה צורתו ובנפרד ולא נעשה כקמח ר"י מיקיל ור"ל מחסיר. אך לדעת הרמב"ם ל"ק ברבאמח נם כאן ר"י מחסיר ור"ל מיקיל.

יא) והנה לפי שכתבנו בדעת הרמב"ם רהיה מקום לפרש דמת שנחבלבלה צורתו טהור היינו כשאין עליו כוית בשר וטהור שאינו כמת שלם לכאורה קשה מאי קאמר בנדה דף כ"ח ע"א ר"י דאמר כמאן כר' אליעזר דאמר אפר שרופים ישעורו ברובע דילמא ר"א מיירי בראיכא בשר בהרי' וטמא משום דסובר דמסתמא ברובע איכא כוית בשר, וישעור רובע אמרו חכמים באפר משום דרמיא לעצמות יבשות רשעורין ברובע אבל אם ירעינן דלא היה שם כוית בשר ואנו מטמאין משום דהוי כמת שלם צריך להיות צורת תבניתו קיימת. וי"ל כיון דילפינן לקמן ר' ג"ה ע"א מקרא רבשר המת שנעשה כקמח אינו מטמא משום בשר ע"כ ליכא למימר ריש חילוק באפר שרופין בין היה שם בשר או לא דהא כיון דנעשה כקמח בין כך ובין כך אין כאן בשר, וע"כ רר"א מטמא בכל נזנא ועל כן רי"ק ר"י דגם בנתכלבלה צורתו טמא אפילו לא היה שם בשר וישעורו ברובע כעצמות, והא דאמר ר"י לקמן דאימח טהור בליכא רובע והרמב"ם איצטריך לאשמעינן דאפר שרופין אינו מטמא אף דכבר אמר דאפילו נתכלבלה צורתו טהור, משום דהו"א דטהור רק משום דהוא שלם באין שם כוית בשר, אבל לפי האמת דאפר אינו כבשר א"כ בנתכלבלה צורתו אפילו בראיכא בשר טהור רמ"ש בשר אינו מטמא משום דאימח ומשום דמת שלם אינו מטמא רנתכלבלה צורתו. הוצא לנו מזה דמת שנשרף ונעשה אפר לרמב"ם אינו מטמא כלל אם אין שררתו וצלעותיו קיימין, ואפילו אפר של מת שלם לפנינו.

ומה דמקשה בשאילת יעבץ למה לי שררה וצלעות ראי למת שאינו שרוף מרמי ליה חסני כשררה לחורא ג"כ יש מקום ליישב אך אין להאריך כאן, ובשאילת יעבץ הכריע להלכה דרק בשלדו קיים וגם כולו כאן אפר מטמא.

יב) שיטת החוס' נדה כ"ו ע"ב ר"ה מת שנחבלבלה לפי' הראשון בין לר"י בין לר"ל רבנן מטהרין אפר אפי' במת שלם אלא דבהא פליגי דלר"ל לא מטהרי רק כשאין שלדו קיימת אבל בשלדו קיימת מטמאין (ושלדו קיימת כנראה מפרשים כפירש"י גופו קיים שלא נתפור האפר ועדיין נראה כשלם) ור' יצחק מנרלאה אחי' כרבנן. ור"י סבר דלרבנן אפילו בשלדו קיימת טהור ור"י מנרלאה סובר כר' אליעזר ומטמא אפילו באין שלדו קיימת, והא דנקט שלדו קיימת משום דבאין שלדו קיימת אפילו פתחים קטנים טמאים. ולפי זה לענין הלכה וראי' קי"ל כרבנן וא"כ אפילו במת שלם אפרו טהור לר"י אפילו בשלדו קיימת ולר"ל עכ"פ באין שלדו קיימת. ובירושלמי סובר נמי כי האי פירוש דלרבנן אפילו באפר של מת שלם טהור ולר' יוחנן אפילו בשלדו קיימת מראורייתא טהור אלא דבהא פליגי הירושלמי על הבבלי דס"ל דלר"י עכ"פ מרבנן טמא מפני כבודו של מת וא"כ ר"י מנרלאה אחי' כרבנן ומטמא מרבנן בשלדו קיימת דוקא. — וכן הוא דעת הרשב"א והר"ן דלרבנן אפילו אפר של מת שלם טהור לר"י אלא דר"י מסופק אליכא דרבנן אי בלכול צורה חשיב כאפר וא"כ בלכול צורה נמי טהור ולפ"ז ע"כ ר"י דמטמא בבלכול צורה אחי' כר"א דמטמא נם כאפר וכ"ש בלכול צורה או אפשר דרבנן דוקא

באפר מטהרין אבל בכלכול צורה יכולין ליסבך בר' יוחנן. וע"כ אמר את' ר' יוחנן כר"א דכר"א וראי אחיא אבל לרבנן יש מקום לספק. עכ"פ רבנן ס"ל ראפילו אפר של מת שלם טהור, ובפירוש כתב הר"ן: וליבא למימר רקסבר ר' יוחנן רבשיעורא לחור פליג (ר"א אררבנן) רהא [רבנן] מטהרין לגמרי ראי לא הו"ל למיתני וחכמים אומרין שיעורן כך, עכ"ל הר"ן. ומה מוכח גנם באפר של מת שלם מטהרי רבנן ראי לא"ה הו"ל למיתני וחכמים אומרים עד שיהא אפר ממת שלם. — וכן דעת הרמב"ן וכן נראה מדרבי הריטב"א רלחכמים אפר שרופים טהור ואין חלוק בין הוא ממת שלם או לא. (ג) פירוש שני כתבו תוס' רקסבר ר"י ררבנן לא מטהרי אלא ברובע אבל עפר ממת שלם אפילו אין שלרו קיימת טמא, וכן שפיר ושליא טמאין רהוא גמי מת שלם, וכו' פ' הר"ש רפ"ב ראהלות, ור"י ריק מרר"א כמו רר"א מטמא אפר ולא חייב לכלכול צורה אף רבנן רלא פליגי אלא בשיעורו ומורו בשלם מטמאי אפילו בנחבלכלה צורתו דמרר"א נשמע לרבנן. ומ"מ לפי פירוש זה צ"ל רר"י מנרלאה סוכר כר"א ראף רובע אפר מטמא ראי כרבנן רלא מטמאי אלא כמת שלם איך קאמר באין שלרו קיימת אף פתחים קטנים טמאים רחוי לאפוקי חר אבר הא חר אבר לא מטמא רלא הוי מת שלם, אע"כ דסבר כר"א, וכ"כ המהרש"א. וכן תוספ' הרא"ש הנדפס אצל ש"ס זיילנא סבר כי האי פ' ב' של התוספת.

(יד) ולענין הלכה נראה לענ"ד ראפר המת שאין שלרו קיימת אינו מטמא אפילו ממת שלם רכן פסקו הרמב"ם והרמב"ן והרשב"א והר"ן והריטב"א וההוס' בפ' ראשון (שהירושלמי מסייע ליה). ורק יחידאי פליג על זה והם התוס' בפ' שני והר"ש ותוס' הרא"ש, וגם במקומות אחרים מחוס' משמע רס"ל ראפר מת שאין שלרו קיימת אינו מטמא אפילו הוא מת שלם. עיין תוס' חולין ככ"ה ע"ב ר"ה יכול כתבו מת שלם מטמא פתחים שאין דרך לשורפו, משמע שאם היה דרך לשורפו אינו מטמא אפילו מת שלם.

ובתוס' סנהדרין נ"ב ע"א וסוכה כ"ה ע"ב הקשו האיך נטמאו מישאל ואלצפן למאן ראמר רנרב ואביהוא נשרפו ממש, וחיצו רשלן קיימת היה, משמע גמי ראם אין שלרן קיימת אינו מטמא אפילו אפר ממת שלם. והשתא וראי הלכה ראפר המת שאין שלרו קיימת אין כאן חיוב קבורה, ראפילו לרעת הר"ש ורעמי' דממת שלם מטמא מ"מ י"ל ראין כאן חיוב קבורה עפ"י מ"ש לעיל אות ר' ומכש"כ לפי מה שהוכחנו ראינו מטמא. ואפילו היו רעות המטמאין והמטהרין שוות יש כאן ספק ספקא בחיוב קבורה ספק א' אי מטמא ואח"ל דמטמא יש כאן עוד ספק אי חייב בקבורה, וסברה זאת פוסר אוחנו אפילו אי יש כאן ספק אם יש באפר רובע עצמות שלא נשרפו, אך כמרהמה שלזאת אין לספק כלל דוראי אין כאן רובע עצמות, ועצם כשעורה אינו מטמא אלא כמגע ובמשא ולא באהל, וא"כ אינו ככלל מת רחייב קבורה.

(טו) וראיתי להרב מהר"ינ' שיצא לדון ברבר החדש ראם היה אפר מת שלם לפנינו (רמטמא לרעת הר"ש) ואח"כ נטלו מן האפר ושמוהו בכלי ראפר זה בטומאתו עומד רביון רהיה לפנינו אפר מת שלם וטמא יקרא ואח"כ נטלו את האפר בערבוכיא ושמו בכלי אין לומר רהשתא טהור רהא מעיקרא אפר והשתא אפר ומאן טהרינהו. ומינה ראם נשרף מת ושלרו קיימת ואח"כ נטלו מן האפר ג"כ האפר נשאר בטומאתו. וזה רבר חימא רלפ"ו החכמים מחמירין לפעמים יותר מר' אליעזר דלר"א בעי עכ"פ שיעור רובע ואם נחסר מהרובע טהור ולחכמים יהיה טמא אפר כל שהוא ממת שלם כיון שהיה טמא מאן טהור לאפר זה רהא חכמים אין נותנין שיעור כלל ברבר.

אלא וראי רשיעורא ררבנן כשיעורא דר"א וכמ"ש הר"ש והר"ן דרבנן ור"א בשיעורו פליגי דר"א מטמא בשיעור רובע, ולרבנן טמא באפר של מת שלם ובין למר ובין למר כיון שנחסר מהשיעור פרהה טומאה מינייהו. ומכש"כ למאן רבעי שלרו קיימת, או וראי כיון שנחלקלל צורת חבניתו פרהה טומאה מיניה ואין לסמאות משום רמעיקרא אפר והשתא אפר, דהא בויז בשר שנחסר קצת נמי מעיקרא בשר והשתא בשר וכן רובע עצמות ומלוא תרודו רקב, וכן לדעת האומר דאפר מת שלם מטמא אף שנחבלבל, מ"מ אם ניטל קצת אינו מטמא. והנה הרב מהר"ן רוצה להביא ראיה לדינו משום שע"ז מיושב קדושת מהרש"א על פי' שני של החוספות. ואומר אני משם ראיה שהמהרש"א לא ס"ל דין זה והתירין שכתב מהרש"א מספיק לנו וכמו שכתבתי לעיל אות י"ג. ומה שהקשה עוד מהר"ן לר' יוחנן פתחים גדולים האין הם טמאים בשלרו קיימת הא אפשר להוציא את האפר מעט מעט ל"ק כלל דהא כבר הקשו תוס' בחולין קכ"ה ע"ב ד"ה יכול לר' יוסי דאמר יכול הוא להוציא להוציא וכו' אמאי מטמא הפתחים במת שלם הא גם זה יכול להוציאו להוציא או לשורפו ותימצו דמת שלם אין דרך לשורפו ולנחחו פחות מכזו, וא"כ הכא נמי בשלרו קיימת הוי כמת שלם ואין דרך להוציאו מעט מעט. עכ"פ יש ראיה מדברי מהרש"א דא"א לומר דאפר מעט מטמא משום דבא ממה שלם.

(טז) ומי שלא יספיק לו דעת מהרש"א יכול למצוא עוד שני נאונים גדולים דלא ס"ל דינו החדש של מהר"ן, ה"ה בעל התפלה והח"ס דהח"ס הביא בחירושו לנדה דף כ"ז ע"ב בשם רבו התפלה לפרש הא דאיתא בספרא פ' שמיני דאמר ר"ע דנרב ואביהו מתו בפנים והוציאו בחניתות של ברזל, דרקק לומר של ברזל משום דס"ל לר"ע בסוכה דאנשים אשר היו טמאים ולא יכלו לעשות הפסח היו מישאל ואלצפן שנטמאו בנרב ואביהו וס"ל כמ"ד שרפה גוף היה וכיון שלא יכלו ליכנס לפנים להוציאם א"כ משיצאו שוב לא היה שלדן קיימת ובמה נטמאו אלא ע"כ בכלונסות של ברזל הוציאו ונגע הברזל בפנים כשהיה שלדן עדין קיימת ונטמא הברזל וחבר הרי הוא כחל. ומוה מוכיח הח"ס דע"כ איכא מ"ד שלרו קיימת טמא ונחבלבלה צורתו טהור, דאי לאו הכי למה לי לר"ע למימר הוציאו בחניתות של ברזל. בזה ראינו מפורש רבעל התפלה והח"ס לא ס"ד למימר כיון דהמת לפנינו בשעה ששלרו קיימת מטמא גם אחר כן שנחבלבל צורתו.

(יז) לפי הנ"ל האפר הנשרפין שמוכא לפנינו בכלי ונחבלבלה צורתו אינו מטמא, וא"כ אין עלינו החיוב לקבורו. אמנם מה שיש לספק הוא ע"כ"פ על הקרובים מוטל החיוב לקבור שהרי הם היו מחויבים מתחילה לקבור כל הגוף ואלו היו קוברים כל הגוף ושירו ממנו דבר המטמא היו מחויבים לקבור אותו שזור עפ"י האמור לעיל אות ד', וא"כ אי שרפו חלק ולא קיימו מצות קבורה, אטו משום דבטלו מצות קבורה בהאי חלק פטורין הן לקבור חלק הנשאר המטמא, וא"כ לדעת הר"ש הקרובים שכבר היו מחויבים בקבורה קודם שנשרף מחויבים לקבור מה שנשאר אם אותו השזור מטמא, והאפר של מת שלם הלא מטמא לדעת הר"ש. ואפשר ג"כ אפי' להסוכרים דאפר אינו מטמא הקרובים מחויבים לקבור משום עצם כשעורה דמחזיר על עצם כשעורה (גזיר מ"ג ע"ב). ואף שיש לפקפק בזה מ"מ מדי ספק לא יצאנו. ואילו היו הקרובים באים לישאל לב"ד כלום חייבין אנו לקבור את אפר קרובנו או רשאינן אנו להניחו בכלי בבית הקרעמאטאריז בוראי צריכין אנו לומר להם: עלינו (כלומר על הב"ד

ועל הקהל) לא מוטל חיוב קבורה, כיון שגוף המת לא בא לידינו אלא אפרו, ובאפר אין חיוב קבורה, מ"מ אחס, שכבר נחתיבכם בקבורה כשהיה המת מוטל לפניכם, לכל הפחות קברו מה שנשאר מקרובכם רהיני האפר וקצת עצמות. וכיון שיש לכל איש מהקהל רשות לקבור את מתו בבית הקברות, אין אנו רשאים לנעול את בית הקברות לפני הקרובים מלקבור אפריהם שמחוייבין בקבורה מן החורה (או מדרבנן). ואין לומר מפני שקרובים פירש מן הצבור, רחמא כבר כתב מהרי"ג בצדק דקבורה לא נמנע מן הפורש מן הצבור, ועוד הרי פשוט המנהג דקוברין פושעים אף שאין בהן לחלוח יהרות ועברו על איסורי כרת ומיתה ב"ד, ואסו משום דגם ביטל מצות קבורה מיגרע גרע. אשר על כן נלענ"ד ראין לנעול בית הקברות מצד הרין מן הקרובים שרוצים לקבור את האפר, חוץ מזה כבר כתבתי לעיל שגם אנחנו מחוייבין לקבור האפר משום איסור הנאה שכל הנקברין אפרן אסור, וגם שאר איסורי הנאה יש שנקברין בבית הקברות כמ"ש שם.

(י) והנה הגם שכתבתי לעיל רמזים מיגרד מילחא טוב לחקן שלא יקבר האפר בבית הקברות, כעת הדרגא כי מכה מאמר חז"ל שראיחי במכילתא לם' רברים (מרש תנאים צר 58, ואיתא גם באבות דר"ג נוסחא ב' הוצ' שעכטער ל"ג ע"ב) ר' יוחנן בן זכאי אמר אל תבהל לסחור כמות גוים שלא תבנה בידך שלא תסתור של לבנים ויאמרו לך עשם של אבנים וכי עיי"ש. מכאן מוכח שאין לעשות תקנה במקום שיש לחוש שעיי"ז נהיה מוכרחין לקלקל יותר ממה שתקננו. והשתא אם ננעול ביה"ק בפני האפר יש לחוש שנהי' מוכרחין לבטל תקנה זו, ואו יהי' ההכרח לקבור האפר בין מתים אחרים בלי הברל כלל. אשר על כן טוב להניח הרבר כשורה הרין. ורק יקצו מקום מיוחד לקבורת אפר מתים כדי להבריל בין קבורת מצוה נמורה, ובין קבורה שאינה מצוה נמורה. או בין קבורת הקהל לקבורת יחידים שאין הקהל מחוייב בה. ועיי"ז ההברל ירעו הכל ששרפת המתים הוא איסור חמור ושהיא מתנגדת לרת משה וישראל.

היוצא לנו מכל הנ"ל ג"ל לרינא הני פרטי:

(א) במקום שיש לקהל יראים בית קברות מיוחד יש להם מתחלה לחקן כי הנשרפין לא יהא להם חלק בבית הקברות, וממילא לא יבקשו כלל להקבר בקברות רקהל יראים, ואם יארע פעם אחת שאיש מקהל יראים יתחמץ לסוף ימיו, יורשיו יתבעו ליתן נופו שנתן לשרפה אל בית הקברות רקהל יראים כאשר כי הוא יצא מערה הראשית וגננס בקהל יראים, אוי ונתנו לו מקום בקצה בית הקברות, כיון שמן הרין אין לו חלק בבית הקברות.

(ב) בקהלה שיש בה יראים ופושעים יחד ובית הקברות הוא אחוזה לחברה קדישא או לקהלה בכללה, שם יקצו מקום מיוחד בעד מתים הנשרפין. ואין לחלק בין צוה הנערך לפני מתו כן או לא צוה, כי על דבר זה א"א לעמאר רוב פעמים ולא פלוג רבנן.

(ג) בבית הקרעמאטאריים לא ישמש איש ממשועברי הקהל שלא יסייעו לעוברי עבירה אלא היורשים יעשו הכל כרצונם והקהל לא יהא לו חלק באותו מעשה.

(ד) ואם יוכל האפר לבית הקברות למקום מיוחד לו לא יספיר הרב את הנערך וישימן אותו בארון כשאר מתים ויקברו אותו בארון, והחזון יאמר צדוק הרין עם המלומים והאכלים יאמרו קדיש. והחברה קדישא לא יתעסקו בחבורה (אפ"ציעלל) באותה קבורה. ורק הקברנים המשועברים ועושים בשכר יפקחו בגלל קבורה זו. ורשות נחונה בעד כל יחיד לסייע שם כפי

הענין וכפי צורך השעה. ולענין אבלות אם ישאלו הקרובים יפסקו להם שהאבלות חלה אחר הקבורה.

(ה) אך מפני שרין אם יכולים הקרובים לבקש מקום בביה"ק לקבור אפרם חלוי נ"כ ברינא רמלכותא כאשר ישפטו השופטים בארץ, יש לברר רין זה עפ"י אשר נשפט ואשר ישפט מבתי משפט המלכות.

קט"ו.

ראיתי בקובץ "וילקט יוסף" (מחברת נ' ר' סי' ע"ר) שהרה"ג מו"ה יהורא ליב מארמארשטיין נ"י יצא ללמד על נער אחר שלא הניח אביו למולו וכעת הוא סח בן ט"ז שנה, שיש להרחיק קברו ט' אמות משאר קברים עיי"ש טעמו, ולענין יש להסכים עמו לרינא אבל לא מטעמו, הוא החליט רפשיטא רוח הנער הוא רשע ואין קוברין רשע אצל צדיק, ואין לומר שהוא חינוק שנשבה לבין הנכרים שהרי יורע שפיר מה הם ישראל ושישראל צריכים להיות נמולים. אמנם מי יאמר לנו שבוראי היה יורע שהוא אינו נימול, אטו כל נער בן ט"ז יורע טיבה של מילה והפרש צורת אבר הנימול ושאינו נימול, ואפשר שהיה צנוע ולא הסתכל בערוה כל ימיו, הנע עצמו שיש בעוה"ר מקומות בארץ אשכנז שהמהלים חוטאים בנפשותם ואינם עושים פריעה, והנה הרבה חינוקות כאינם נימולים, רמל ולא פרע כאלו לא מל, אך אין א' מהם יורע שהוא אינו נימול, והם בוראי כחינוקות שנשבו לבין הנכרים, ואף אם למדו אח"כ דצריך פריעה, הם אינם יורעים שלא נעשה בהן הפריעה, ועוד שאפילו אח"ל שהיה יורע שהוא אינו נימול ואעפ"כ לא מל את עצמו, יש לומר שעשה זה מפני שאינו רוצה להצטער ולא שהיה סבבט במצות מילה, וא"כ לכ"ע לא הוי אלא מומר לרבר אחר לחיובון (ע' חבואת שור סי' ב' ס"ק מ"א) וכיון שכמדומה לי גם בארץ אונגארן אין המנהג במומר לחיובון לרבר אחר להרחיק קברו משאר קברים (בארץ אשכנז בוראי אין המנהג כן) א"כ מרינא אין לשנות קבורת הנער מקבורת שאר פושעי ישראל.

אמנם נ"ל דלמגדר מילחא יש למנוע לקוברו בין שאר קברים, לקנוס הכופרים שמפירין בריתו של אאע"ה ואינם מלים את בניהם למען ישמעו וייראו שעיי"ו יהיו בניהם מובדלים מורע ישראל לגמרי, ואף לאחר מיתה לא יהי' להם קבר בין בניהם של אאע"ה, וכפרט בזמננו שפרצה הרשעה הזאת בעוה"ר, יש לעשות גדר וסייג להרחיק אותן הרשעים מישראל בכל מה ראפער וקנסא הוא דקנסנין לאביו אף שאפשר ללמד זכות על הבן ולא אמרינן בו לא י"י עון האב ככה"ג, רהבושה והקנס הוא לאב ולמשפחתו הנגדרים אחריו ולא להנער המת, ולמגדר מילחא צריך למיעבר זאת, וגדולה מזו הביא בסוף ס' לקט הקמה ב"ר ה"ל אבלות בשם מהר"י הלוי על אם שנגררה אחר רעות בנה א' רשע ויש לה שני בנים יר"א יש לקברה בקבר ישראל, ולמגדר מילחא אם יראה בעיני ב"ר יניחוה על פני הארמה, עכ"ל. ולענין שיעור ההרחקה נלע"ד דהכל לפי הענין שההרחקה תחא כאופן שיהיה נראה לכל שנבדלין ממנו ושמבדלין אותו מורע ישראל הנימולין, ואין ליתן שיעור קצוב לרבר כיון שהטעם הוא משום מגדר מילחא, וא"כ אם המנהג דאף בשאר קברים לפעמים מרחיקין קבר אחר יש לקבור זה האיני נימול מן הצד, ובסתמא במקום שאין ליתן שיעור איזה הרחקה הניכרת לכל, בוראי צדקו רברי הרב הנ"ל שהביא ראיות להרחקת ח' אמות היא הרחקה הראויה, אך אין צריך למרוד בכדאורייתא כאמות גדולות,

כיון שהטעם הוא רק משום מנדר. אח"כ שמעתי שהנער הנ"ל ידע שפיר רהוא אינו נימול, וא"כ נפל הטעם שכתבתי כחלה אך הטעם השני שלי רהוי רק מוסר לתיאבון לרבר אחר נשאר קיים, וא"כ י"ל דרך מצד מנדר מילתא צריך הרחקה לפי מנהגנו ראין מרחקין קבר של מוסר לתיאבון לרבר אחר (גרפס בקובץ, "וילקט יוסף" שנת תרס"ג קונטרס ג' סי' כ"א).

קט"ז

ש א ל ה :

זה חצי שנה מת איש אחד מאנשי קהלנו, ואלמנתו קנתה לה מקום בבית הקברות סמוך לקבר בעלה לאחות קבר, ועתה אירע מקרה שע"י שנת השמש של בית הקברות שקבר חינוק בן ר' שנים במקום אשר קנתה האלמנה הנ"ל לאחות קבר. אם מותר עפ"י הדין לפנות חינוק מקברו אל קבר אחר.

ת ש ו ב ה :

בפ"ח סי' שס"ג ס"ק ג' הובא בשם ברכי יוסף מעשה כזה ממש שמכרו ע"י שבעה טובי העיר מקום קבר לאשה אחת בכתב מפורש ויהי היום איש אחד בכלי רעת קבר שמה נפל אשת נראה דמותר לפנות הנפל דבקבר הנמצא מותר לפנותו, והביא רבתי שכתב מוהר"ר יחיאל באסאן סי' כ"א הורה על נידון כזה ממש דמותר לפנות. ואחרי העיון בספר ברכי יוסף עצמו מצאתי דכל טעמי התירא שכתב שייכים ג"כ בנידון דידן, ועפ"י זה הוריתי שמותר לפנות הקבר, וכפרס שהאלמנה אינה רוצה למחול על קברה ורוצה ליקבר אצל בעלה, ואם אמרו בש"ס ב"ב קנ"ד ע"ב דיכולין הלקוחות לומר אנן זווי יהבינן ליה לינחול ולינחול, גם כאן יכולה האלמנה שתאמר אני זווי נחתי להוי להאי חינוק אימה מחרדת הדין הוה ודאי לא גריע כ"כ כניחול המת. וגם כמה מן האחרונים אמרו דבקטנים לא שייך חרדת הדין, עיין שו"ת חכם צבי סי' מ"ו ועוד תשובות המובאות בפתחי תשובה שם ס"ק ז'. ואין להאריך כאן כי הדין פשוט כביעמא בכותחא, דמותר לפנות הקבר.

קי"ז

ש א ל ה :

איש אחד נקבר בכיה"ק שקנו ע"מ לסונרו לאחר זמן מונבל ושלח לקבור שם עור, ואחר זמן זה נתנו לקהל כיה"ק חדש ושם נקברה אשתו שמחה אח"כ. ועתה בא בנו של האיש אצל הרב ורוצה שיפנו את אביו מכיה"ק הישן לכיה"ק החדש אצל אמו, והבן אומר שהתנה בעת קבורת אביו שאם יסגרו כיה"ק זה שיפנה אותו לכיה"ק חדש, וגם אמו צותה לפני מותה שיקברו בעלה אצלה, ומעתה השאלה אי מותר לפנות אותו מת, יאם צריכין להמתין עד כלות שנת מיחתו מפני שהמנהג שהאבילים אין הולכין על הקבר כחך שנח. ושו"ת ח"ס ח"ו סי' ל"ז ידוע להשואל.

ת ש ו ב ה :

אי יש לחוש שביה"ק הישן יצטרך לשום צורך שלא יהי המתים משתמרים כוראי מותר לפנות המת (ע' כח"ס סי' קפ"ג ושרה חמר אבילות סי קל"ד).—

וגם אם ח' ברור הרבר שנקבר ע"מ לפנותו נ"כ מותר כראיחא בס' שס"ג. אמנם בש"ח שואל ומשיב מ"א ח"א סי' רל"א במעשה שהאשה אומרת שאמרה כך בעת קבורת בעלה ופסק ראינה נאמנת. וא"כ בנ"ד אם אין אדם אחר מעיד ע"ז נ"כ לכאורה אינו נאמן. ומ"מ אם היה באפשרות להבין לפנות את אביו בלי ליטול עצה מהרב ודאי נאמן רמה לו לשקר. וגם אפשר ליתן פסק להבין שאם הוא כן כמו שאמר שהתנה מחילה מותר לפנות את אביו, ואם לאו הרי הוא מולול בכבוד אביו שמנולו ושמהירו בחרת הרין, ובוראי הבן לא יעשה דבר אם אין ברור לו שהתנה רחוקה שכן אינו מולול בכבוד אביו. ועוד יש להחיר מטעם דנקבר אצל אשתו ואף רלא החירו אלא משום ריקבר אצל משפחתו ולא נזכר שגם משום אשתו שרי לפנותו מ"מ עתה רהמנהג דקוברין איש אצל אשתו, וא"א לפנות את האשה אל ביה"ק שנסגר כבר יש להחיר נ"כ להביא האיש אצל אשתו, ומ"מ ימחין עד אחר כלות שנתו ראו יש נ"כ קצת סניף שכ' בשו"ת עמורי שש להג' מהר"א בס' י"ט אות ו' בשם תפארת ישראל במוע"ק פ"א סי' ח"ל דאחר י"ב חדש ליכא חשש רין. ואף שאין להחיר מפני זה לפנות סת לאחר יב"ח וכמ"ש בשרה חמר אבלות סי' קל"ז רגם אחר יב"ח דנין ולא בחוקה ככתוב יב"ח מ"מ יש קצת סניף וגם נוח למת דאינו חרר כ"כ.

ק"ח.

ש א ל ה :

אם יש מנהג אם נחתך אבר מן ישראל לקבור את האבר בביה"ק.

ת ש ו ב ה :

מצות קבורה ליחא באבר מן החי אבל כיון דמטמא באהל ויוכלו כהנים לבוא על ידו למכשול טוב לקברו בביה"ק, מקום שאין הכהנים באים שם. ועיין נוב"י מה"ח י"ד סי' ר"ט.

ק"ט.

ש א ל ה :

אשה אחת שמחה זה כ"ב שנה אירע מקרה שסמוך לקברה נבנה מאח משפחה עשירה בנין גדול סביב לקבר המשפחה ועי"ז נסחם רוב הררך לקבר האשה וגם הקבר נעשה מכוער עי"ז, ועל כן רוצה בעל האשה שחוא חולה לב לפנותה משם אל מקום אחוות קבר (ערכבעגראכניס) אשר לקח זה ס' שנים כמות בנו כן שלשים שנה, ולקבור האם אצל בנה, ואם לא יחירו לו זה ילך בערכאות לקבול על הקהל שהרשו לבנות בנין הג"ל לבויון קבר אשתו, ועי"ז יבוא ח"ו חילול השם.

ת ש ו ב ה :

יש לברר ר' רינים: א) אם מותר לפנות משום דקבר האשה נעשה מכוער, ב) אם מותר לפנות משום דאחר כ"ב שנה כבר נחעכל הכשר, ג) אם מותר לפנות משום לקבורה אצל בנה, ד) אם מותר לפנות כרי שלא יקבול הבעל בערכאות על הקהל, וגם משום שהבעל יש לו חולי לב ויש לחוש שיחזוק חליו. והנה אף שהח"ס סי' ל"ז החמיר מאד בענין פנוי

מה ולא רצה להכריע עד שיסכימו עמו שאר הגרולים, מ"מ אברר תרין ובוראי הוא יעשה הטוב שיחיעץ עיר עם רבנים אחרים.

(א) והנה לענין דין א' אי רשאי לפנות משום הרקבר נעשה מכוער לכאורה ע"ז אמרו בפירוש בירושלמי מ"ק פ"ג ה"ד (והובא בכל הפוסקים להלכה) אין מפנין אפילו מקבר בווי למכובד והנ"י במס' שמחות פ"ג משובש וכבר הניה שם הגר"א (וצע"ק). ודוקא אם היה מוטל בכיוון גדול כגון שלא היה מקום משתמר מחיר בא"י (והובא בהנ"א) ה' אבלות סי' כ' לפנות את המת אבל לא מקבר מכוער למכובד. אמנם לכאורה יש כאן מקום עיון דרילמא ע"כ לא אסר הירושלמי לפנות מבווי למכובד אלא אם היה הקבר בווי מתחלתו ריש לומר כיון דקברוהו שם מתחילה אדעתא שלא לפנותו אין אנו רשאים לסלטלו לאחר מיכן כדי להביאו לקבר מכובד, משא"כ אם הקבר נעשה מכוער לאחר מיכן י"ל אינו היו יודעין מתחילה שיבוא כאן לכיוון לא היו קוברין אותו פה והיו כאלו קברוהו ע"מ לפנותו. ואל תשיבני דהא בירושלמי מביא קודם לזה דין דאין מפנין בחוה"מ אפילו מדידה כעורה לנאה (והובא בש"ע א"ח סי' תקל"ה) ושם ודאי אין חילוק בין היחה כעורה מתחילה או נעשה כעורה אח"כ וא"כ ה"ה בפניו מה שנאמר בירושלמי בסמוך לזה אין חילוק בהכי, ע"ז י"ל דהא בלא"ה אינו דומה פניו מה למפנה דירה בחוה"מ דהא במה מותר אם קברוהו ע"מ לפנותו ובחוה"מ אסור אפילו נתנוהו מתחילה בדירה ע"מ לפנותו, וא"כ כיון דבנחבזה הקבר אח"כ רמי כנחנהו ע"מ לפנותו אין לרמותו לענין זה לחוה"מ, ומ"מ וכי מפני שאנו מרמין נעשה מעשה, וכיון שלא הוזכר חילוק זה בפוסקים ואין לי ראי' לזה, אין לי כח לעשות סברה זו אפילו לסניף עד שאמצא ראי' ברורה.

(ב) אי יש להחיר לפנות העצמות אם כבר נתעכל הבשר או עכ"פ נתעכל הבשר ויש עוד איזה טעם בזה יש פלוגתא בין האחרונים הנובי"ק סי' פ"ט כ' דבנתעכל הבשר לא שייך בלכול והסכים לדעתו הכתב בוסד סי' קפ"ג, וע' שו"ת תפארת יוסף סי' ל"ח ובשו"ת פרשת מרדכי להגאון מו"ה מרדכי בנעם חולק עליו וכן בשו"ת עין יצחק סי' ל"ד. (ועיין בשו"ת שיבת ציון סי' ס"ג). והנה בשו"ת עין יצחק נדחה גם מ"ש בשו"ת פרשת מרדכי, וע' מה שהאריך בזה הרב מהר"ר מאיר לערנער עם סיעתו בספר חיי עולם. ואין לי להאריך בדברים שזה אומר בכה וזה אומר בכה ויש סברה לכאן ולכאן. אמנם לכאורה במקום שבאת דהיינו הירושלמי ר"ת יש ללמוד דגם עצמות אסור לפנות מרקתני שם אין מפנין לא את המת ולא את העצמות (וע' כ"ס סי' קפ"ג שישב ברוח). אמנם מה שנלע"ד דהירושלמי חני ולא את העצמות משום דמירי גם בחוה"מ ואז אפי' ליקוט עצמות אסור כמבואר במ"ק ח'. וכן משמע ברמב"ם שפי' רברי הירושלמי גם בחוה"מ דהרמב"ם הביא דין זה בשני מקומות בפ' ח' מה' י"ט הלכה ט' כתב אין מפנין את המת ולא את העצמות מקבר לקבר ולא ממכובד לבווי ולא מבווי למכובד ואסור לעשות כן לעולם בשאר הימים אלא א"כ היה מפנהו בחוך שלו מפנהו בשאר הימים אפילו ממכובד לבווי. מרקאמר אח"כ ואסור לעשות כן לעולם בשאר הימים משמע דמתחלה מירי בחוה"מ, וקשה למה נקט ריניה בחוה"מ אי לאשמעינן דאז אפילו בחוך שלו אסור הא הרמב"ם לא מייתי אלא רינים הקבועים כנמרא אלא ודאי דהוא פ' דהירושלמי בתחילה דיבר גם מחוה"מ. והנה בפ"ד מה' אבל הס"ו כ' הרמב"ם אין מפנין את המת וכי' ולא כתב ולא את העצמות ומשמע לכאורה דבשאר הימים

עצמות מותרין, והתימא על הסמ"ג (לאוין ע"ה) מביא דין ראין מפנין אח
המת ואת העצמות מקבר לקבר בחוה"מ ובה' אכלות לא מייתי האי רינא
והא רכ' הרמב"ם בה' י"ט ואסור לעשות כן לעולם בשאר הימים אא"כ
היה מפנהו בתוך שלו ולא קאמר דגם בנחעכל הבשר מותר ללקט העצמות
בשאר הימים היינו משום דבכר אשמעינן ברוכתי טובא דמלקטין עצמות בשאר
הימים. והא דהתיר בירושלמי לפנות לתוך שלו, ובחוה"מ הרי הרמב"ם אסר
אפי' לתוך שלו דלא התיר אלא בשאר ימים י"ל דהרמב"ם למד דין זה
מליקוט עצמות ראסור לר' יוסי בחוה"מ וכמ"ש הרב המגיד וברייחא דירושלמי
אתיא כר"ם דמתיר ליקוט עצמות בחוה"מ. איברא דבמס' שמחות פ"ג
חגי נ"כ ולא את העצמות ושם לא מייירי בחוה"מ, וי"ל ברוחק דמחבר
דמס' שמחות נקט לישנא דברייחא דירושלמי, ומשכחת לה דגם עצמות
אסורין כגון אם נחעכל כל הבשר שעליהן או אי ליכא שום טעם כגון
ראינו מפנהו למקום מכובד. ואפשר דלכך לא חגי במס' שמחות מבווי
למכובד, ואין להגיה הגהת הגר"א. כל זה כחבתי ליישב ולהביא קצת סמוכין
לדעת הגדולי. אמנם כיון שנדולי האחרונים פליגי עליה אין לסמוך ע"ז למעשה,
וכפרס כי יש להשיב על הג"ל, אך לא רציתי להאריך.

ג) טעם הג' של היתר הוא עריף מכל הג"ל דיש להתיר לפנות כרי
לקבור האם אצל בנה, ואף רבש"ע סי' שס"ג לא אמר רק שערכ לארס
שיהא נח אצל אבותיו וכן איתא בירושלמי מ"ם כבר כ' ה"ט' ומבאר
בהרבה אחרונים דה"ה בשאר בני משפחה, ע' ר"פ שו"ת כנסת יחזקאל
סי' מ"ג ומכש"כ בג"ד דהאיש קנה מקום מיוחד למשפחתו (ערכבגנרצבנים),
וכיון שאין יכולת להביא הבן אל האם בע"כ מוכרחין אנו להניח האם אל
בנה. ואין לומר דהיינו דוקא אם המת קבור במקום אחר אבל בנרון דיון
שהאם קבורה באותו ביה"ק עם בנה הוי' כנחת אצל משפחתה ואין לפנותה,
דע"ז י"ל מרקאמר בירושלמי וכן הוא הלשון בש"ע שערכ לארס שיהא נח
אצל אבותיו משמע אצל בסמוך, כמו ראין קוברין רשע אצל צדיק
דהיינו בסמוך דהא בחד בית הקברות קוברין אם אינו בסמוך. והא דאמרין
בסנהדרין מ"ז ע"א דהיו להם ב' בתי קברות היינו משום דרשם היו קוברין
כל הנהרגין, ואי היו קוברין בחד ביה"ק לא ימלט שהיו קוברין רשע חמור
אצל רשע קל ומ"ם לשון אצל משמע במסוך וכדמוכח קרא שמביא שם מקבר
אלישע עי"ש. וא"כ גם בג"ד ערב לאם שחננה אצל בנה בסמוך. וע'
מהרמ"ל התורה והמצוה ויקרא סי' פ"ז.

ד) עוד יש טעם להתיר דאמרין ודאי נוחא ליה למת דלא יארע
מכשול על ירה, ואם לא נחיר לפנות הרי יש מקום למחלוקת וח"ו לחילול
השם, וניחא ל' למת להיות בחררה ובכלבול, שלא יענשו אחרים על ירו
דירוע רכל שחברו נענש על ירו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה.
וכן כתב מו"ר בשו"ת מהר"ם שיק י"ד סי' שצ"ג דמפנין הקברות כרי שלא
יכשלו הכהנים על ידיהם. ואף ראין ג"ד דומה ממש להחם דרשם יש מכשול
בשונג, אבל כאן המעורר המחלוקת הוא מזיר מ"ם גם כאן הוא קצת שונג
כי אין ארס נחפס על צערו ויש לו צער אם רואה אשתו מונחת כאן כביוון,
גם הבעל יש לו חולי לב ויש לחוש שחגל המחלה, וגם בזה אנו סתרי דהאשה
אינה רוצה שבעלה יחלה בשבילה ומוחלת על כלבול שלה.

מכל הלין טעמי נלע"ד להתיר פנוי האשה אצל בנה, יינהנו כמנהג
האמור כס' ח"ג במלקט עצמות עי"ש. גם הקבר הנפסד אסור בהנאה ואסור
לקבור בו אחר כמבואר בשו"ת פרשת מרדכי סי' כ"ד ואין לי פנאי לעיין

ברבר זה עתה כיון שלא נשאלתי על זה. ועי' כתב סופר סי' קע"ז דמחיר לקבור בו מת אחר עיי"ש.

קי"כ

ש א ל ה :

בקהלה אחת רוצים לעשות פשרה עם בני העיר שחתן הקהלה בית עולם שלהם של עכשיו ולאחר חשעים וחשע שנים תהא רשות להעיר לפנות הקברים, ובעד זה יותן להם עכשיו בית עולם חדש, ואם יהיו עושים כן בני הקהלה החרדים יהיו צריכין לפנות קברי אבותם, אם רשאי לעשות כן.

ת ש ו ב ה :

זו אינה צריכה לפנים דפשיטא ופשיטא שאין רשאי להחליף בית החיים בעד קרקע אחרת ולפנות המתים לשם באין אונס כלל. כזאת לא נראה ולא נשמע בישראל שיפנו מתיהם בלי אונס אף אם ינתן להם כל ממון שבעולם בעד הבית חיים. ואני חמה על שעלה על לב בני הקהלה לעשות כן. ואם אולי יש לחוש דאם לא יעשו כן מעצמם יהיו צריכין לאחר זמן לעשות כן בעל כרחם, כי בני העיר נצרכין למקום הבית עולם ויעשו עקופרפריאטצן יתנו בעד מקום הבית עולם רק סך מעות אשר לא ישגו לקנות בית עולם, ואז יהיה קרח מכאן וקרח מכאן, שיפסירו בית עולם שלהם ובית עולם חדש לא ישיגו — אם באמת חשש זה קרוב לזרואי, אזי יש להחייב בדבר. ועי' נובי"ק סי' פ"ט, הובא בפ"ח סי' שס"ג.

קב"א

ש א ל ה :

אשה אחת מהאמבורג שבקה חיים לנו ולכ"י זה ח' חרשים ובאת לקבורה במדינת צרפת ועתה נפתחה ריחיקי שלה וצותה בו שחבא לקבורה פה קיווינגען מקום קבורת בתה הקטנה, שמתה פה כמה שנים ושיקבל עבור זה הקהלה דפה סך מ"ה מאות מארק. ועתה בא הפרנס בהשאלה אם מותר לפנותה ממקום קבורתה ולהובילה הנה. והנה מסתמא לא נודע אז כשמתה שצותה שחבא פה העירה לקבורה, ועתה השאלה אם מותר לפנותה משום מצוה לקיים דברי המת. והנה אם נתנוהו שם ע"מ לפנותו לעני"ד לא היה כאן ספיקא להקל עי"פ מ"ש הש"ע סי' שס"ג סי"א. אכן לעני"ד גם ככגון שלא נתנוהו שמה על מנת לפנותו מותר לפנותו ואפשר מחוייבים אנו לעשות כן, דהא רצונה היתה להיות קבורה בבית החיים אשר נקברה שמה בתה ונזה לו לאדם שיהיה מונח אצל אבותיו, ואצל אבותיו לאו דוקא כמ"ש הט"ז סי' שס"ג סק"ב וכמו שכתב נ"כ בשו"ת כנסת יחזקאל סי' מ"ג. וא"כ כנ"ד יש חרתי לסיכומא משום מצוה לקיים דברי המת ועוד משום רגוז לו לאדם שיהיה מונח אצל אבותיו, וככהאי נזמא לעני"ד גם היש"ש פ"ק רביצה מורה, דנראה דס"ל דלא מותר לפנותו כדי לקבורו בקבורת אבותיו רק כשצוה עי' ח' כתב סופר יו"ד סי' קפ"ג. ורק עדיין יש לספק, אם נכון הדבר לפנותה מקברה, אחר שביום הקבורה לא נודע צוואת האשה והיא לא צוהה לפנותה רק לקברה בעיר קיווינגען. אכן לכאורה גם זה אינו עי"פ

מ"ש החת"ם ח"ו סי' ל"ז וז"ל הרי קמן ראע"פ שלא צוה לפנותו מקברו רק לישא למקומו מ"ם ממילא מותר אפילו לפנותו וזה כונת הרשב"א טרם שהביא טעם השני להתיר מטעם הירושלמי ספ"ב דמ"ק שנוח לו לאדם וכי ומשמע מזה דמטעם צוהה לחור אפילו שלא אצל אבותיו גמי מותר וכי משמע להריא שמשום צוהה שלה לחור נמי מותר ומחוייב לפנותה. וע"פ סברות הנ"ל לענ"ד אפשר לפנות את האשה הנ"ל ולהובילה לביה"ק דפה ובפרט דאיסור פנוי וחרדת הרין הוא דרבנן כמ"ש בת' חו"י חובא בבכ"י סי' שס"ג. וכעין נידון זה אירע מעשה שמת איש אחד במדינת ווירטעמבערג וצוה להובילו לאמערקא, אכן קרוביו שם הסיבו הרבר שנקבר בוירטעמבערג ואח"כ רצו הקרובים לפנותו ולהביא ארוננו לאמערקא והציע אמ"ו הנאון וצללה"ה השאלה לפני הגאון מו"ה יצחק אלחנן וצללה"ה והוא פסק וז"ל ע"כ בנ"ד נחנהו ע"ם לפנותו מותר לפנותו ולהוליכו לאמערקא כפי צוואתו וגם בלא נחנהו ע"ם לפנותו נוסה דמותר לפנותו ולקיים צוואתו ולהוליכו למקום שצוה, אך בנחנהו ע"ם לפנותו ודאי הרין נותן שיוליכוהו למקום שצוה כן רעתי בזה וכי עכ"ל.

ומובן מ"צמו שאין אני רוצה לרין בזה יחירי ולכן אציע הרבר לפני מכ"ת הרב"ג י"ג נר"ו להודיעני רעתי הרמה דעת תורה להלכה ולמעשה, והנני באמירת י"שר כח וחילא וברש"ת שנית וברש"ת כל ב"ב היקרים יחיו ידירו מקורו ומכברו כערכו הרמה.

הק' ועל בלאאמ"ו ההנהג"ג מוהר"ר שסחה הלוי וצללה"ה באמבערגער.

ת ש ו ב ה :

ע"ר שאלתו שאלת חכם שכולל כלו חשובה יכול אני להשיב בקצרה כי כבר ביאר כל טעמי ההיתר בכל צורכן עם ראיות מהפוסקים שאין להוסיף עליהן ומה גם שהביא פסק הגאון מו"ה יצחק אלחנן וצ"ל דמסייע לו ואב"א רק בקצת דברים למען כבודו. הנה לכאורה ה' מקום עין אמאי נימא דמוליכין האם אצל הבת דילמא איפכא מסתברא משום דנוח לו לאדם ליקבר אצל משפחתו ויוליכו הבת אצל האם, ומכש"כ להנך (כנ"י סי' מ"ד שבות יעקב ח"ב סי' ק"ג) (עין יד שאלו לסי' שס"ג) דסוברים רגבי קטנה ליכא חרדת הרין אמנם כן וראי אם האשה היתה כותבת בדיחקי שלה רק שרעתה לנוח אצל בתה הקטנה היה מקום לומר דאין חילוק אם קוברין אותה באן או במקום אחר ומביאין בתה אצלה. אך הרי היא צוהה בפירוש שתבא לקבורה בקיווינגען למקום קבורת בתה וא"כ אפשר שעוד מטעם אחר רוצה להקבר בקיווינגען, ואם יביאו בתה לצרפת לא יקיימו דברי המת. ועוד דכבר כתב בשו"ת זכרון יוסף ח"ט סי' ט' (והובא בפ"ת יו"ד סי' שס"ג) דהא דאין מוליכין המת למקום אחר אין הטעם כמ"ש הש"ך משום כבוד המתים דכאן רא"כ אף אם הוא מצוה להוליכו לא נשמע אליו, אלא הטעם משום צער רביון המת למלטלו למרחוק. והנה אף שבכ"ס סי' קפ"ג תירץ קושית כנ"י (שהיא דומה לקושית זכרון יוסף) מ"ם טעמו של זכרון יוסף וראי ג"כ אין להכחיש שיש צער ובויון למת ובפרט אם כבר קבור הוא ופותחין את קברו, וא"כ בשלמא אצערא וביוונא דירה סחלה האשה דהא צוהה להוליכה לקיווינגען, אבל אצערא וביוונא דבתה אינה יכולה למחול וא"כ מסתמא לא היתה מרוצה שיביאו בתה אצלה ואין מקיימין דברי המת באופן זה, וע"כ כרי לעשות רצונה צריכין אנו להביא האם אל בתה. ועוד שהרי צוהה לתת

לקהלה קיווינגען מ"ה מאת מארק בער קבורתה, ומסתמא רצתה לעשות סוכה לקהלת קיווינגען, ואם לא יביאו אותה לקבורה לקיווינגען הרי לא חתקיים מחשבתה, כי אז לא יתנו המעות לקיווינגען, וא"כ משום מצוה לקיים דברי המת א"א לעשות בענין אחר, כי אם לפנות האם ולקבורה אצל בתה. וע"כ אני מסכים לפסקו דמר בפשיטות.

קכ"ב

אם פנו מת מקברו אף היכא רמזת לפנות כגון לקבורו אצל בני משפחתו מ"מ הקבר לדעת הש"ג סוף פרק נגמר הדין ראפשר ראסור בהנאה משום רעבשיו קונין הקברים והמת קנה את הקבר, ע"י"ש, וע' באריכות בשו"ת פרשת מררכי סי' כ"ד, וע' סי' שס"ד ובחכמת אדם. והערני אח"כ השואל על שו"ת כ"ס סי' קע"ז שמתיר.

קכ"ג

ש א ל ה :

לענין פנוי מת לקברו אצל קבר אבותיו.

ת ש ו ב ה :

יש מקום להחזיר פנוי המת בנ"ד:

(א) כבר נתעכל הבהר, וע' נוב"ק סי' פ"ט וכ"ס סי' קפ"ג, אף שיש חולקין ע' פרשת מררכי, וע' שו"ת עין יצחק סי' ל"ד.

(ב) גבי קטן ליכא חרדת הדין, ע' שבות יעקב ח"ב סי' ק"ג וכנ"י סי' מ"ד, וגם כאן יש חולקים.

(ג) כבר כתבתי לעיל ראצל אבותיו בסמוך משמע וע' מלכים ויקרא סי' פ"ג. ויש זכר לרבר דדרך מפסיק במשנה רפ"ב דפיאה אילו מפסיקין דרך היחיד ודרך הרבים. ומ"מ אם יש לחוש לכבוד הרב א"צ למהדר עוברא ואם אין לחוש לזה יש להחזיר הפנוי מפני השלום.

קכ"ד

ש א ז ה :

קברים שפינו מהם מתים אי מותרין לקבור בהם מתים אחרים.

ת ש ו ב ה :

בענין זה ידעת הפלוגתא של זר"ר ישעי' והמור עם הרשב"א והובא בפחחי חשוכה שיש מן האחרונים שפסקו כר' ישעי' ויש שפסקו כרשב"א. אמנם כאשר מ"ר הכ"ס סי' קע"ז פסק כרשב"א גם אני צריך להורות כרשב"א. אך איחא בשלטי גבורים פ"ו דסנהדרין וז"ל: ועוד גראה לאסור בהנאה קברים ריזן אפילו פינו משם המת דבסתמא כל אדם הנקבר וזכה בקרקע שנקבר בו, מלכר כי המנהג הוא בליל זה שכל אחר קונה מקום קבורתו וא"כ מקום קבורתו מאן מחיל מאן שביק יצ"ע בדבר לענין מעשה עכ"ל. והכ"ס אינו מביא דברי השלטי גבורים אם אין זכרוננו כוזב ע"י"ש. ונלענ"ד דהיכא רפינו הקבר על פי דין י"ל דהנקבר לא קנה הקבר ויש

להתיר לקבור בו מת אחר, אמנם אם פינו אותו שלא כרין הרי גולו הקבר שקנה המה וצדקו רברי הש"ג רמאן שבק ומאן מחיל, וא"כ באופן זה אסור הקבר, אך כיון שא"א לכרר רבר זה אם עשוי כרין או לא, יש מקום להקל במה שנעשה ער הנה. אבל מכאן והלאה חושבנא ריש לשאול רעה הרב אם מותר לפנות ראם פינו שלא כרין אסור הקבר. וע' שרית פרשת ררכים סי' ס"ד.

קכ"ה

אם מותר למכור חלק מביה"ק שאין בו קברים בשביל לכנות מהמעוט חומה לחלק שיש בו קברים, ע' לקמן בחשובה קכ"ו ובס' שרה חסד מערכת אבלות סי' קמ"ח. וע' משנה ברורה סי' קנ"ג ס"ק כ"ד וס"ק ע"ח ראם אפשר להשיג מעות אחרות ע"ז מן הצבור אינו רשאי למכור אפילו בהכ"נ.

ק כ"ו

ש א ל ה :

בקהלה אחת יש שם בית הקברות גדול עד למאד והדרך שם רעה ובימי הגשמים כמעט אי אפשר לבוא אל בית עולם, ועתה יכולים לפנות דרך אחרת טובה אם נותנין דרך חליפין קצת מן בית הקברות וקצה ההיא אין שם קבר והוא כמעט מאה מעטער או יותר רחוק מאותו חלק אשר נמצאו שם הקברים, ועתה שאלתי אם רשאים אנשי הקהלה ליתן אותו החלק מן בית הקברות מאחר שהוא מוכן לבית הקברות ושם בית עולם עליו.

ת ש ו ב ה :

גרסינן בפ' בני העיר (כ"ט ע"א) ח"ר ביה"ק אין נוהגין בהן קלות ראש אין מרעין בהם כהמה ואין מוליכין בהן אמת המים וכו' (וסובא בש"ע סי' שס"ח). וכחב השלטי גבורים סוף פרק נגמר הרין רס"ל לרמב"ם (פ"ד מה' אבל הי"ג) דרין בית הקברות כרין בחי כנסיות, ובחי קברות של כרכין חשיבי כבחי כנסיות של כרכין ומה שאסור בזה אסור גם בזה, הלכך בחי קברות של רבים כיון ראקצו ההוא קרקע לבית הקברות חל עליה בכוליה קרקע שם בית הקברות ואיסורו ואפילו במקום שלא נקברו שם המתים דהא להכי אקצינהו לכולי ארעא, ומש"ה כתב הרמב"ם סתם בחי קברות אסורים בהנאה דרמי לבחי כנסיות של רבים ואין ניאוחים בהם אפילו במקום רליכא שם מתים, ע"כ רברי הש"ג בקיצור. וכ' מו"ר מהר"ם שיק בסי' שני"ח רהברייתא קמ"ל ראפ"י חנאי כ"ר או חנאי המתנרבים או שבעה טובי העיר לא מהני וכו' עריפא מביהכ"נ רכיון רהרבר ההוא ננאי להקבורים בו משוב כבורם א"א להפקיע עכ"ל. ולפ"ז פשיטא ראסור למכור בית הקברות אפילו מקום שאין מתים קבורים בו, רהוי כביהכ"נ ועריף מיניה.

אמנם לכאורה זה מותר רברי מנ"א סי' קנ"ג ס"ק י"ב רכתב בפירוש וז"ל: ובית החיים יכולים למכור עכ"ל. והשתוממתי כשעה חרא, והמתה"ש ופמ"ג לא העירו כלום (אח"ז ראיתי שכבר עמר בזה בס' תורת חיים ח"ב דף ו' ע"ב) אך כאשר עיינתי בשו"ת מבי"ט שמשם שאב המג"א רין זה מצאתי ראיתי כי אררבה משם יש ראיה להיפך ראסור למכור קצת מביית

החיים בנ"ר דו"ל שם סי' כ"ח (במג"א נרפס בטעות נ"ח): נשאל מעמדי קיק רמשק ספרדים אשר מכרו לבני משפחה אחת מקום בבית החיים שיוכלו לקבור שם הם ובני בניהם ועבשיו אחר עשרים שנה משנת הש"נ עד השכ"ג רוצים ק"ק ספרדים למנוע לאנשי המשפחה הנז' שלא יקברו עוד שם כי השמר בטל והמכירה אינה מכירה דרמי לבית הכנסת של כרכים שאעפ"י שמכרו ו' טובי העיר אינה מכירה וכו' [וע"ז השיב המכ"ט דו"ל] דלא רמי למכירה ביהכ"ג שהם מוכרין אותו לחולין וביהכ"ג לחפלה עומד, אבל בנ"ר לא מכרו בית החיים לחולין לזרוע בו וכיוצא בזה אלא למה שהוא עד עתה לקבורה מתים ישראלים כמותם וכי האי גונא אפילו בביהכ"ג של כרכים היתה מכירתם מכירה שמכרו לבני קהל אחר שבאו מחוץ כרי שיתפללו בביהכ"ג ועדיין ביהכ"ג במקומו ובקדושתו עומד עכ"ל המכ"ט. הא לך בהדיא דרעת המכ"ט דלחולין אסור למכור אפילו קצת ממקום בית החיים דרמי לבית הכנסת של כרכים. ולפי מה שכתבתי לעיל בשם מו"ר מהר"ם שיק עדיף מיניה ואף בשל כפרים ו' טובי העיר לא מהני. ומעתה אם אפשר לבני הקהלה לקנות הדרך הטובה בממון בודאי פשיטא שאסור להם ליתן חליפי הדרך מקום מבית קברותם ראסור למכור בית הקברות. אמנם כן אם אין רוצים למכור הדרך בממון או ששואלים סך גדול כל כך עד שאין ביכולת בני הקהלה לשלמו, או אפשר למצוא צד היתר. רהנה בכל הפוסקים משמע רהאי איסור בית הקברות אינו אלא רבנן משום כבוד המתים, ע' שו"ת מהר"ם שיק סי' שנ"ח ושו"ת יהודה יעלה סי' שס"ג, ובנ"ר כבוד המתים הוא שיהא ררך טובה לבית הקברות שע"ז ירכו יותר מלוי המת עד ביה"ק וגם ההולכים על קברות אבותיהם וקרוביהם להתפלל יתרכו. וכעת שהדרך רעה היא, כימות הגשמים היא שממה אין עובר, ורק מעטים המה ההולכים לביה"ק ומכרכים שם הכרכה ומתפללים שם ואין זה כבוד למתים. וכיון שהבית עולם הוא גדול ורחב ידים בודאי ניהא להו למתים ליתן קרקע מעט מבית קבורתם, כדי שימצאו העוברים ושבים דרך טובה להלוות המתים ולהילוך על הקברות. אשר על כן אם א"א לקנות הדרך אני מתיר לתת בחליפין שלה קצת מן בית הקברות, ובתנאי שיסכים עמי עור מורה הוראה מפורסם.

קכ"ז.

ע"ר אשר שאל מ"כ ממני לחוות דעתי אם קחוייבין אנשי קהלחנו להפרד בענין קברות מחברה שמקברין בני נכריות בבית הקברות של ישראל אשיבנו מה שנלע"ר בזה.

(א) דבר ידוע שכנגד הנולד מן הנכרית אינו קרוי בנך כמבואר בש"ס קידושין ס"ח ע"ב יבמות כ"ג ע"א ובשאר מקומות ובש"ע אה"ע ס"ח ח' ואין קידושין חופסין בנכרית כמ"ש שם סי' מ"ד ס"ח, וכיון שכן בן נכרית מישראל כל שלא נימול ונסבל לשם נירות הרי הוא כאינו ישראל נמור לכל דבריו בלי שום ספק.

(ב) זה נ"כ דבר ידוע שאין קוברין נכרי אצל ישראל, דהא בכל תפוצות ישראל מעולם היה להם לבני ישראל בית הקברות מיוחד. ואף דרכר זה פשוט וא"צ ראייה מ"מ כיון דהמחדשים והמהרס"ם מתעקשים לומר ראיין כזה עין אשר חטא לקבור נכרי בבית הקברות ישראל אברר דין זה קצת כראיות. הנה כבר אמרה הניירות הצדקת רות אל נעמי (רות א' י"ו) כאשר חמותי אמות ושם אקבר, ואיתא שם בחרנוס אמרה נעמי אית לנא בית קבורתא

אמרת רוח וחמן אהא קבירא, וע' מדרש רבה שם וביבמות מ"ז ע"ב ראמרה נעמי ב' קברים נמסרו לכ"ד וכו' רהיינו לא מבני' ראית לנא בית קבורחא שאין קוברים שם נכרים אלא אפילו בישראל עצמן ב' קברות נמסרו לכ"ד משום דאין קוברין רשע אצל צדיק כראיתא בסנהדרין דף מ"ז ובש"ע י"ד ס' שס"ב. והא דאין קוברין נכרי בבית הקברות ישראל מוכח בהרי' מדרבי הראשונים במס' גיטין דף ס"א ע"א דעל הא דקוברין מתי נכרים עם מתי ישראל מפני דרכי שלום פירש"י וז"ל לא בקבר ישראל אלא מחעסקין בהם אם מצאום הרוגים עם ישראל (וע' מש"כ הר"ן) וכ"כ הריטב"א וז"ל ולא בקבורת ישראל חס ושלום וכו' ולדין זה מסכים הטור בס' שס"ז וגם שאר ראשונים אף דפירשו האי עם ישראל באופן אחר רהיינו או שקוברין הנכרים כשם שקוברין מתי ישראל או שקוברין הנכרים באותו הזמן שקוברין מתי ישראל ולא עלה על דעת שום מפורש לפרש דעם ישראל היינו שקוברין אותן ב"ח. וז"ל הב"ח בס' קנ"א אם יצאם הרוגים עם ישראל יכול לקבור מתייהם בקברי ישראל ואע"ג דאין ספק שאין קוברין נכרי אצל ישראל דאפילו ישראל רשע אין קוברין אצל צדיק כ"ש נכרי אצל ישראל וכדכתב הר"ן ס"פ הניזקין מ"מ יכול הוא לקבור מתי נכרים עם מתי ישראל בחצר אחד מפני דרכי שלום כיון שמצאם הרוגים יחד עכ"ל. הרי ראף הב"ח שמקיל לא התיר אלא במצאן הרוגים ביחד, ואף בזה לא התיר אלא בחצר אחד ולא זה אצל זה. הרי דהוא דבר פשוט שאין בו שום ספק לכל הפוסקים שאין קוברין נכרים בבית הקברות של ישראל. והחברה שעושים זה עושין עון פלילי, וגוולין מהחיים והמתים.

(ג) ועוד יותר חמור עון זה, אם קוברין בן נכריה שנשאה ישראל שלא כדת משה וישראל, רכיון דנכרי אחר אין קוברין שם, ואותו נכרי קוברין, הרי מפרסמין בזה שהם מחזיקין אותו נכרי לישראל נגד כל הפוסקים ונגד דין תורה, והרי אותו מעשה היא כפירה מפורסמת כדת משה וישראל.

ואחר כל אלה הדברים גם אני מסכים עם כבוד מעלתו שמצוה על קהלתו להבדל ולהפרש מחברת המריחים האלה ולהשתדל לקנות בית הקברות מיוחד בעד היראים שיחיו לארך ימים טובים אמן.

קכ"ח.

ש א ל ה :

ביה"ק שקנו ישראל והוא בשכונת ביה"ק של גוים ובגבול שבין שניהם יש גדר קנים לחי עומד ולחי פנוי וצוה הרב: א' שניחו ר' אמות פנוי בגבול קברות של גוים ויעשו שם מהלכות ונסיעות של עצים (ע' יו"ד ס' ק"ג) ב' שיעשו חומה בין קברות של ישראל ושל גוים למען לא יראו המתפללים את הצלמים, ואף שיכול המתפלל להסב פניו אל צד אחר שלא יראה את הצלמים ואם יראה בלא מחזיון לית לן בה כיון שא"א לו לילך למקום אחר ע' יו"ד ס' קמ"ב, ובפרט שיש כאן גדר של קנים ריש לו דין מחיצה לענין שבת וגם לענין צוהה כשמעצים עיניו (או"ח ס' ע"ט במג"א), גם כ' המג"א ס' צ"ט סק"ד ואין לחוש לגילולים, ואף אם נאמר דלביה"ק יש לו דין בית הכנסת לענין זה מ"מ אין למנוע להתפלל בביה"ק אם יש באיזה מקום דבר מכשול (ע' ח"ס חלק ו' ס' ר') ובפרט בגידון דירן שהמכשול מבחוץ. — בכל זאת השתדל הרב שיעשו חומה בצורה בין ביה"ק ובין קברות של גוים.

אך אנשי הקהל נאותו רק לנסוע נסעים בנבול אשר בקרב שנים יצמחו ויהיו למסוכה (העקקע) עבה המחלקה בין ביה"ק של ישראל לש"ג, וטרם יגדלו הנסעים רוצים לקבור המתים בצד האחר ברחוק מקברות ש"ג. גם נאותו להניח פנוי ר' אמות בין קברות ישראל לבית הקברות של גוים. ועל דבר החומה הבעורה ענו אנשי הקהל כי דבר זה יגרום איבה בין ישראל לגוים. והרב שואל אם גם אני מסכים להחיר בענין זה.

ת ש ו ב ה :

באשר כי אני טרוד טרדא רמצוה ומ"כ כבר כירר הדבר לכל צד ולא הניח מקום להתגרר אבוא בקוצר אמרם מאחר שחז"ל התירו הרבה דברים משום איבה בהלכות עכו"ם ואינו מן הצורך להביאם כי ידעתי שהם גלויים וידועים למ"כ, על כן בנידון דיון אני מסכים עם מ"כ להחיר במקום איבה לעשות מסוכה חיה (לעבענריגע העקקע) המחלקה בין קברות ש"י לש"ג באופן שלא להסיל שנאה בינינו וביניהם, אף שבמקום האפשר צריך להשתדל שלא להחפיל במקום שראוי צלמים (ע' מחצית השקל למנ"א סי' צ"ד ס"ק י"ג) גם יש לעשות הקברים החרשים באופן שהמחפלים אצל הקברים יסבו פניהם מן הצלמים ולא יראו אותם (ע' ח"י אדם סוף כלל פ"ג). ואם אפשר בלי איבה גם לנסוע, וי"נלוי"ב על הנבול סמוך לגדר של קנים, אשר בומן קצר יעלה וישחרג על הגדר וימנוע ראיית הצלמים מה טוב; אך אם גם זה יכול לגרום איבה יש להחיר בלאו הכי וע' בענין זה גם שו"ת מהר"ם שיק סי' ק"ע וקע"א.

קכ"ט.

וע"ד. האילן אשר נטע אחר על הקבר לא טוב עשה רבב"י שס"ח פסקו האחרונים בשם הב"ח ראיין הנטוע על הקבר אסור בהנאה, וע' שו"ת מהר"ם שיק סי' שני"ח ושו"ת מהר"י אסאד סי' שס"ג, ושם הובא בשם המאירי למנילה וז"ל וגדולי המפרשים מיחו במקומותיהן שלא לקיים במו אילנות לאכול פירותיהן ודוקא במקום קברות ויש שמחירין לקיימן אלא שמחין בהן שלא ליטע ושלא לזרוע וקצת רבני צרפת כתבו שלא נאסר אלא בעשבים וירקות שהם בקרקע עולם אבל באילנות מותר עכ"ל. אמנם מכל זה משמע ראפילו למחירין דוקא לקיימם לאכול פירותיהן, אבל אין אסור לקיימם רק יוהרו שלא להנות מפירותיהן.

ק"ל.

אם קברו מה בטעות מצפון לדרום ושאר הקברים הם ממערב למזרח אי רשאים לפתוח הקבר ולצדד את הארון כשאר הקברים. פשיטא שאסור לפתוח הקבר משום טעם קלוש כזה דאין קפידא כ"כ ברוחות. וע' ח"ם סי' של"ב. ובפתיחת הקבר אף אם נאמר דאין בנ"ד ניוול מ"מ איכא חרדת הרין, ע' שרה חמר מערכת אבלות סי' קל"ו בסופו וס"י קל"ו בשם בנין ציון החדשות.

קל"א.

מה ששאלת אם יש איזה דינים לענין חינוך בית הקברות אעתיק לך מה שמצאתי בחשובות אחרונים.

בשרית עין יצחק מהגאון דקאָוונא סי' ל"ד כ' וז"ל והמנהג הוא כשקוברין את המת הראשון בכיה"ק החדש רמזענים כל אנשי העיר כל היום ההוא ומרכים בצדקות ובתחנונים וכיוצא בזה. ובשרית מ"ר מהר"ם שיק סי' שני' כ' וז"ל ועל דבר הבית עלמין החדש במה מיחרין אותו ומקדשין אותו הנה לפי המבואר ר"פ שני רשבועות לענין קדושת העיר ירושלים היו מסבכין את העיר ואומרים שיר של פנעים (שהוא יושב בסתר)... א"כ ראוי לאומרו גם כאן ביחוד בית עלמין... וגם פטום הקטרת מסוגל לעצור המות... והכי נמי המנהג לומר איוה מזמורי תהלים המיוחדים. ומה ש' מעלתו (הוא הרב השואל) שיש בידו קבלה להקיף שבע פעמים ובכל פעם יאמר ויכוון בשם אחר של שם מ"ב אנה בכח וכו' וגם איוה קומורים המיוחדים... ואני לא שמעתי ואם קבלה היא נקבל. — והנה אם ירצה ימתין עד שקוברין המת הראשון ואז יתענו י' בני אדם יראים (כי קשה בזמן הזה לגזור תענית על כל העיר) ויאמרו בשחרית אחר סיום י"ח סליחות של שני כתרם עם פזמון שלש עשרה מרות של רחמים. וכמו איוה שעות קודם הקבורה ילכו קהל גדול לביה"ק ויקיפו אותו שבע פעמים ויאמרו מזמור ס"ז מ"ט, ואם יש הרבה שעות עד סוף ההקפות יאמרו עוד מזמור צ' ואותיות קרע ששן מתמניא אפי' ופיטום הקטרת ויסימו בשיר של פנעים דהיינו מזמור צ"א, ואח"כ יחפרו הכהנים קבר וטוב שידרוש הרב דברי כבושין. ודין הרחקת הכהנים מן הקבר יעין סי' שע"א שהוא ר' אמות ואם יש שם מחיצה סני בר' טפחים. ומה שיש לחקן עוד בשביל הכהנים טוב שישאל ע"ד מנהגי ערת ישראל בבערלין וערת ישורון בפר"מ ובקברות דהאמבורג אצל גבאי ח"ק. ויעשה הכל על צד היותר טוב. דרך משל הנהגנו כאן שגנ של האללע שמניחין שם המת כעת ההספר נחלק לשנים, חלק קטן ששם מניחין המטה עם המת וביח גדול ששם עומדין הצבור ויכולין גם כהנים להכנס שם כי הגנ נחלק לגמרי וגם הויזין שבחוץ נחלקין והערני הרב דהאמבורג נ"י שצריך ליותר שלא יעמוד אדם תחת הסרק שאדם חלול ומביא את הסומאה, וע' משנה עריות סוף פ"ר. וטוב לעשות שום מניעה (באריערה) שלא ילך אדם לשם. וכל אופן החקון יכתוב לו גבאי ח"ק דקהלחנו כ"ה אר' נאָלדשמידט גר"ו, וכמרומה יש לו ג"כ ציור הבנין.

קל"ב

ש א ל ה :

אם יש להחזיר לילך תחת ענפי אילן שאינם מאהילין על המת אם קצת ענפיו מאהילין עפ"י דברי הפרישה המובאין בש"ך ובט"ז סי' שס"ט.

ת ש ו ב ה :

לפום ריהטא דברי הפרישה בסי' שס"ט הנ"ל מופרכין מכמה מקומות רחוינן דכל האילן חשיב כאהל אחר לענין סומאה ולא משתמיס תנא למיתני דרק הענף אשר הסומאה תחתיו הוא האהל הטמא ולא כל האילן, עיין ד"מ ננעים פ"ג מ"ג, וקירושין ל"ג ע"ב וב"ב כ"ז ע"ב. אלא ודאי דהפרישה לא מיירי אלא כגזנא דמפורש בטור ובש"ע דענפי האילן מוכרלין ומפורשין זה מזה ואינם מחוברין להיות אהל אחר כגון באילן שענפיו ועליו מועטין אבל בסתם אילן כלול אהל אחר. ובאמת קצת קשה על הפרישה ועל האחרונים

שהביאו דבריו, שלא פירשו יפה. ועל כן נ"ל שאין היתר לכהן לילך תחת האילן שצרו הא' מאהיל על המח או על הקבר. וע' נדה נ"ז ע"א ונזיר נ"ד ע"ב חוס' ר"ה אילן המיסך.

קל"ג.

ש א ל ה :

המנהג בקהלחנו שנושאים המח על מרכבה שסביבותיה וילונות ומורידין הוילונות והמטה בתוך המרכבה, וצריך לשאת את המח דרך מבוי שבב' צדדיו נסועין אילנות וענפי אילנות מגיעין אלו אצל אלו בתוך, וגם האילנות שבכל צד נוגעין זה אל זה באורך מאחים פסיעות. ומעתה יש שאלה אי רשאי כהן ללכת אחר המטה במבוי זה, או לכה"פ אם יושב בתוך מרכבה סגורה מכל צדדיו.

(א) תחלה יש לברר אי המרכבה עם הוילונות שנושאים עליה את המח בארון הוי אהל חוצצה שלא תביא טומאה תחת ענפי האילנות או לכה"פ אי המרכבה שיושב בה הכהן חוצצה. ברבר זה כבר פלפלו בו כמה גדולים. השבות יעקב ח"א סי' פ"ה צדד להחיר להוציא כהן העומר כחצר ע"י שירה (שקורין וענפוטע) תחת אהל שבשכונת המח וטעמי היתר שלו לרשב"א שהביא המ"מ פ"ו מה' עירובין דין י"ז הלכה כר' יוסי דאהל זרוק שמה אהל ולדירי' פשיטא רמותר. ואפי' לרמב"ם ושאר פוסקים דפסקו אהל זרוק לאו שמה אהל אינו אלא מדרבנן ומותר כאן משום כבוד הבריות. ועוד טעם כתב רמותר בטומאה דרבנן רהכהנים בלא"ה הן טמאים מרבנן בטומאת ארץ העמים ע"י"ש שהאריך. ומיר' מהר"ם שיק סי' שצ"ג אחרי אשר גזר ואמר רענלות של איזענבאהן אף רמחויקין מ"ס ואינם מקבלין טומאה מ"ס אינן חוצצין משום דהוי אהל זרוק פקפק על זה מכח סברת המל"מ פ"א מה' טומאת מח ה"א דרוקא אהל זרוק באויר לא שמה אהל אבל לא בהולך ע"ג קרקע. ומיר' ס"ם דברר זה חלוי בפלוגתא וספק הוא אצלו, והשבות יעקב הנ"ל לא הביא גם בשו"ת שואל ומשיב מהרורא חליחאי ח"ב סי' מ"ג מחפש היתר לכהן ליסע על איזענבאהן שעובר על מקום קברות והביא בשם חוס' סוכה כ"א ע"ב ר"ה שאין רבספינה ראורחא בהכי חשיבא קבע אע"ג רמיטלטת א"כ מכ"ש הבאהן שררכו בהכי פשיטא דמיקרי קבוע. ועוד טעם אחר כ' לפמ"ש המ"ל פ"א מה' ט"ם ה"א דרוקא במאהיל על אהל המח הוא דלא חשיב אהל הפסק כשהוא זרוק אבל כל שמאהיל על אהל המח בודאי חשיב אהל זרוק ואהל לא הוי רק אהל המח עכ"ר. ומחכ"ה שנה ברואה דהמ"ל מחלק בין מאהיל על המח לנכנס לאהל המח דהיינו אהל המשכה ואין זה ענין לכאן ראילו חשיב הקבר כאהל היה חוצץ אבל פשיטא דהקבר אינו חשיב כאהל וא"כ הוצאנאן הוי מאהיל על חמת.

(ב) אמנם הגידולי טהרה סי' י"ט רחה מכל וכל דברי השבות יעקב ובתחלה הביא פלוגתא דראשונים באהלות פ"ח מ"א בהא דיריעה וסדין וכר' שהן עשויין אהלים חוצצין רפי' הר"ש והרא"ש דהיינו אם נטוים כאהלים (דהיינו שהן עשויין גג לרפנות וע' תפא"י יכין אות י"ז) ואע"ג שהן מקבלין טומאה רכן היא ההלכה דאף דהאהל טמא אפ"ה חוצץ. אבל החוס' שבת כ"ז ע"ב פ"י שהן עשויין אהלים היינו שמחוברין לקרקע ואינם מקבלין טומאה וכן פ"י הראב"ר פ"ה מה' טומאת המח ה"ב, וע' מש"ל שם שהאריך. נמצא דלש"י חוס' וראב"ר הוא כלל רכל המקבל טומאה אינו חוצץ. ומה

רפשיטא לי' לשבויי רשירה וזו אינה מקבלת טומאה הוא טעות, חרא רכבר הקשו חוס' בשבת דף מ"ד על הא דפי' רש"י רשירה עשויה לרכיבה דא"כ היא טמאה מדרס ואינה חתוצת ועוד דהא כל עיקר רכלים הבאים במרה רטתורים משום דילפינן משק דצריך שיהא מיטלטל מלא וריקן אבל שירה זו שעשויה לכך לטלטל אותה כשאדם יושב בה וראי רטמאה (וע' שבת פ"ד ע"א דאפילו אם מיטלטל ע"י שזורים שמה טלטול), ומה שאמרו רשירה אינו מקבל טומאה ע"כ היינו אם עיקר תשמישה בבית להניח בה חפצים אלא שלפעמים דרך ארעי מניחין אותה על עגלה ונמשכת ע"י בהמה. אבל השירה רמירי בה השבויי אינה אהל כלל ואין לפלפל בזה בענין אהל ורוק עכ"ר. והביא עוד שם שכתב בנידון זה לרכו הנאון מו"ה הירץ שיער והשיב לו שפעם אחת היה מת בשכונת ביהכ"נ ונתן הנאון מו"ה י"דל כ"ץ בעצמו היחיד ע"י שירה וכן נעשה מעשה בפפ"ר שהחירו לרופא ר' גדלי' כהן לעבור דרך שכונת מת ע"י שירה אך אין שעת הדחק ראי' ואין לנו ראי' להקל נגד רעת החוס' עכ"ר הנאון ר' הירץ שיער כנ"ט טעם למה החירו ובאיוז אופן החירו גדולים הנ"ל.

(ג) וראיתי בס' שו"ת ברכת רצה מהנאון ר"ץ אורנשטיין סי' י"ב שהנאון ר' יצחק אלחנן דקאזנא החיר לכהנים לנסוע על איזענבאהן דרך בית הקברות אך התנה שישכימו עמו עוד ב' רבנים מובהקים. אך הנאון רצ"ה רחה כל צדרי היחיד של הנאון דקאזנא ואלה טעמי הנאון דקאזנא: טעם א': דהמל"ם פ"א מה' טו"ם ה"א כ' דאם השירה נגדרת ע"ג קרקע לכ"ע הוי אהל, וכאן נמי כיון ראופני העגלות אינם נשמטים וחשיב חבור (בכלים פ"ח) הוי כאלו גוף העגלה נגדרת ע"ג קרקע. והנאון רצ"ה רחה ראף לדעת המל"ם (שעל רבירי יש לפקפק הרבה) אינו אלא כשגוף השירה נגדרת ע"ג קרקע, אבל לא אם גוף האהל הולך באויר ורק צדרי הולכין על הקרקע (והביא ראי' ברורה לזה). טעם ב' של הנאון דקאזנא דהפני יהושע כ' בסוכה דף כ"א דהא דאהל ורוק לא שמי' אהל אינו אלא מדרבנן, וזה צניף לצדד להיתר. ונס זה רחה הנרצ"ה דראיות הפ"י אינו ראי' וא"כ ליחא לרבירי הפ"י (אמנם כבר הבאתי לעיל דגם השבויי ס"ל כן והוכיח זה מהרמב"ם וע' בס' פתח האהל כלל ג' ס' י' דהביא עוד ראיות לדעת השבויי ופ"י). טעם ג' של הנאון דקאזנא הוא דהוי ספק טומאה ברה"ר (שמי קי"ל כרשב"א דאהל ורוק שמי' אהל) וספיקו טהור גם בספיקא דרינא. ודחה הנרצ"ה זה בהרבה דחיות וסיים דזה אינו ספק דהרשב"א הוא יחידא נגד כל הפוסקים, גם י"ל דהרשב"א אינו חולק בזה.

(ד) אולם הנרצ"ה מביא סער אחר להיתר ואף שהוא י"ל דזה זה בדחוי מעיקרו מ"ם בנידון שלפנינו יהיה חוזר ונראה. תחלה מבאר רש"ט הר"ר יונתן בעירובין דף ל' בסוגיא דאהל ורוק דאף דאהל ורוק כמו שמה אהל מ"ם כיון דהשירה אינה מקבלת טומאה מצלה על מה שבחוכה כמו צמיד פחל (ובירר שכן הוא ג"כ רעת הרמב"ם). אך הרר"י מחלק דרוק איכא שיש פותח טפח למטה דנחפשה הטומאה לצדדין מציל על מה שבחוכו אף נגד הטומאה אבל אין פ"ט למטה טמא גם בחוכה מה שנדר הטומאה. והכריח זה מסוגיא דגויר דף י"ו רבא חברו ופרע המעויכה ע"י. ולפ"ז לכאורה יש סער להחיר לכהנים ליסע באיזענבאהן על ביה"ק דהואנאנאנו הולכים על אופנים והמה נבזהים מהארץ טפח דלפ"ז גם אי אהל ורוק לאו שמי' אהל מציל על מה שבחוכה כיון שיש להם נג למעלה. אך הנרצ"ה רחה סער זה תחלה הוכיח דאף להרר"י בעגלות לא מהני פ"ט למטה אי אמרינן אהל

זרוק לאו שמה אהל ומתורת צטיר פחיל אחינן עלה ריציל זרק אי אהל זרוק שמה אהל ומציל מטעם אהל י"ל כן רעל מה שפי' רש"י שידה היא עגלה למרכבת נשים הקשו חוס' במנחות ל"א ע"א הא מיטמא מדרס וכל המיטמא מדרס מיטמא טומאת מת. וע"ז יש לתרץ או כמ"ש הרמב"ם פ"ג מה' כלים ה"א רכל מיטמא במדרס מיטמא טמא מת הוא רק מדרבנן וכל המק"ט מדרבנן חוצץ כמ"ש חוס' ב"ב כ"ה (וע' במל"מ פ"ב מה' טו"ט) או כמו שח"י חוס' במנחות שם דמרכבה זו אינה רק להעביר ממקום למקום ולא חשיב מדרס. וצ"ל רחוס' לא ס"ל כרמב"ם רכל מיטמא במדרס מיטמא במת הוא רק מדרבנן אבל כל ראינו מיוחד למדרס רק חזי למדרס כאותו מרכבה אינו מיטמא במת אלא מדרבנן וע"כ חוצץ. אך הא חתנה אם אהל זרוק שמה אהל וחוצץ מטעם אהל או חוצץ אף דמיטמא במת מדרבנן אבל לענין צ"פ כבר העלה המל"מ פ"ב מה' טו"ט רבעינן שלא יהא מקבל שום טומאה אפילו מדרבנן, וא"כ אי אהל זרוק לא שמי' אהל האי עגלה אינו מציל. והנה בעגלה העשויה כמטה להובלת פרקמטי' דמיטמא טמא מת מה"ח משום שעשוי' לסלטל ע"י שוורים (ע' שבת פ"ד ע"א) ודאי הכהן אינו יכול לילך אפי' למ"ד אהל זרוק שמי' אהל. זרק בעגלה העשויה לנסיעת בני אדם שעשוי' כקדדרא יוכל לילך (לש"י רש"י) אי אהל זרוק שמה אהל רהאי עגלה אינה מיטמא במת אלא מדרבנן מטעם רכל המיטמא במדרס מיטמא ט"מ (ראין מיטמאה במת בעצם שאינו מיטלטל מלא לגמרי ולא רמי לשק). אמנם לירידן רפסקינן אהל זרוק לא שמה אהל אין הכהן יכול לילך בעגלות הנ"ל כיון דמיטמאות עכ"פ מדרבנן אינן מצילות כצמיר הפחיל. זאת העלה הגרצ"ה ע"י"ש כי האריך. והנה לפ"ד נ"ל דוראי האי עגלה עם הוילונות אינה חוצצת רהיא מיטמאה ט"מ ואין להחליט בזה ומי יכריע בזה בין הר"ש והראב"ד המובאים לעיל אות ב'. אבל אם הכהן הולך במרכבה הסגורה מכל צד יש לרזן להקל אי אהל זרוק שמה אהל ובנידון דירן נ"ל ריש להכריע רהאי מרכבה שמה אהל וכמו שאבאר.

ה) כבר רמזנו לעיל על סברת המל"מ רהא דאהל זרוק ל"ש אהל היינו דוקא במאהיל על המת אבל בנכנס לאהל המת ראינו מאהיל על המת אלא דגזירת הכתוב הוא רכל אויר הבית הוא מלא טומאה ומש"ה בהפסק כל שהוא שאין נכנס בו האויר מהני. וכ' בס' פתח האהל כלל ג' סי' ט' רבזה יוכן רעת מהר"ם מרוטנבורג שכ' בפ"ד ופ"ט ראהלות דהא דארם וכלים נעשים אהלים לסמא ולא לטהר הוא דוקא במאהיל על הסומאה באהל נגיעה אבל באהל המשכה דהסומאה היא במקום אחר וע"י אהל נמשכת הסומאה עליהם או כלם נעשים אהלים אף לטהר. וע"כ שפיר באהל המשכה גם אהל זרוק הוי אהל רהא כל הטעם רלא שמי' אהל משום רהוא כלי (ע' מ"ש הריטב"א בסוכה כ"א גבי פרה ארומה שהחנינוקות יושבין ע"ג רלתות) ובאהל המשכה גם כלי מציל. ונלע"ד רעל סברא זו יש לסמוך ובפרט שיש עוד סניף דלדעת כמה אחרונים אהל זרוק לא שמי' אהל הוא רק מדרבנן (ע' לעיל אות ג') ולרשב"א הלכה כמ"ד שמה אהל. עוד נמצא סברא מבעל תפארת ישראל מפ"י הארוך לפ"ח ראהלות ט"א יכין אות י', וגם לסברא זו חוצץ אהל זרוק בנידון דירן ע"י"ש. ובפרט בני"ד רהאהל הוא מענפי האילנות יש עוד סניף להחיר עפ"י מה שאבאר.

ו) רהנה בס"י שס"ט כתבו הש"ך והט"ז בשם הפרישה ראינן המיסך על המת ריכול לעמוד תחת ענפים שאינם מאהילים על המת ומוכח כן מלשון הסור והש"ע, ואף שכתבתי לעיל דהפוסקים מיירי בענפיהם מובדלים

זה מזה היינו להשוות רבריהם עם שיטות רוב הראשונים מ"מ שיטת רש"י
בניור נ"ד ובנדרה נ"ז ומ"ק ה' רבאילן המיסך היו ספק משום דאין יודעין
תחת איהו ענף המת קבור משמע רביורעין שאר הענפים טהור ורוחק
לומר רהש"ם מיירי רוקא בענפים מוכרלים לנמרי רא"כ היה לו לרש"י לפרש.
וכן הוא רעת החוס' נדרה נ"ז ע"א ר"ה אילן המיסך כתי' ראשון. עוד
אמרינן בנדרה ס"ח ע"ב רסככות ופרעות דרבנן ורעת הרמב"ם ריש פ"ג
מטו"מ דוקא באינו יכול לקבל מעזיבה בינונית אבל ביכול לקבל הוא ראורייתא
ועיין השנת הראב"ד ונושאי כלים שם ומפרשים למשנה אהלות פ"ח מ"ב
ובס' פתח האהל כלל ד' ס' א' (ועיי"ש כלל א' ס' ו' צד 63). והנה
הפוסקים האחרונים מחמירים שלא ילך כהן תחת ענפי אילן שצרו אחר
מאהיל על המת ע' שו"ת חשוכה מאהבה ח"א ס' פ"ט בשם הגדולי
שהורה כמה פעמים לקצץ הענפים ושלא ילכו כהנים תחתיהם וגם הוא
החמיר וכן מחמיר הגאון מהר"ם בנעט בשו"ת פרשת מרדכי סי' כ"ג ובקונטרס
מצבת קרש נרפס חשוכה בשם בעל שו"מ רנכו' להחמיר. אמנם בקונטרס
עת ספור להנאון דברעואן מביא בשם חשוכה איתן האורחי ס' ו' וס'
ו' רבין לרמב"ם ובין לראב"ד יש להקל ולהרמב"ם אין הענפים מצטרפים לרוחב
טפח וכן הוא רעת הטור ס' שס"ט וכן עיקר, וגם לראב"ד כיון שאין סוככין
רק בצירוף העלין ואין בהם ממשות ורמי לזרעים וירקות רפ' ח' ראהלות
וחוס' שבת ט"ז ב' ר"ה כל. אולם בעל איתן האורחי אינו מקיל אלא
כשהענף אין לו טפח בשום מקום, ראם יש לו טפח במקום אחד מביא את
הטומאה תחת כולו שכן כ' התו"ט כאהלות פ"ב מ"ו בשם הרמב"ם פ"ב
מטו"מ ה"ז וכ"פ הרנול מרכבה על הש"ך ס' שע"א סוף ס"ק י"א וכן פסק
החכמה ארם, וע' בס' לחם הפנים על קצור ש"ע ס' ר"ב. אמנם הגידולי
טהרה ס' י"ח העיר הרה"א"ש פט"ו ראהלות מ"י כ' בפירוש דבעינן פ"ט
מתחלה ועד סוף. וע"כ פי' הג"ט דברי הרמב"ם באופן אחר (וכ"כ בס')
כ' רהענפין אין מביאין את הטומאה אלא ברחבים טפח. והנאון דברעואן
בקונטרס הג"ל כ' ריש בזה מחלוקת בין הרמב"ם והרא"ש וע' בס' פתח
אהל כלל ג' ס' ג' באריכות. וכיון שסתם ענפים אין בסופן רוחב טפח
(רהיינו היקף ג' טפחים) א"כ לרא"ש אין מביאין שם את הטומאה. וא"כ
בנידון ירדן איכא עוד סניף להקל, כי יש הרבה ספיקות ואין להאריך. ע"כ
נ"ל להחיר ללכת אחר המטה בעגלה סגורה (פאלקאממען געשלאססענע
רמאשקע) וטוב שיחרק חמיר מהמטה כמלא אילן שלא יהיה עם המטה
תחת אילן אחר ראז יש עוד צד רנ"ל דאין אילן המיסך מביא הטומאה
תחת אילן אחר המיסך, אף דבר זה לא נתברר אצלי ע"י ראיה מ"מ
סברא היא.

קל"ד.

ש א ל ה :

דרך המליך בבית הקברות וכב' צדריז יש קברות ואין בכל הדרך רוחב
ח' אמות כרי שיוכל כהן להרחיק מכל קבר ד' אמות אם יש היתר לכהן
לילך שם ע"י שיעשה מחיצה מכאן ומכאן להפסיק בינו לבין הקברות כרמשמע
מלשנא רר' יהונתן שמביא הרא"ש כה"ל טומאה או כעי רמסיים מחיצות
דוקא כרמשמע לשנא רש"ע ס' שע"א.

ת ש ו ב ה :

באמת לישנא רחלמורא במס' סוטה מ"ר ע"א רמסיימי מחיצתא משמע
ההקבר צריך להיות מוקף מחיצות מכל צד וכן משמע מפירש"י שם. מ"מ
י"ל רסני אם מחיצה מפסקת בין המת ובין האדם דהא קאמר התם תחילה
(מ"ג ע"ב) מת תופס ר"א לק"ש, ואח"כ אמר מת תופס ר"א לסומאה,
וכי היכי רבק"ש סני במחיצה מפסקת כראיתא בס"י שס"ו, כן לענין סומאה
די במחיצה מפסקת. אמנם כיון שיש סברא לכאן ולכאן ג"ל להכריע במילתא
דאינו אסור אלא מדרבנן עפ"י דברי רש"י בריש העמוד (מ"ד ע"א) שם
ר"ה מת תופס וכו' ויש לחוש שמא יפשוט ידו ויאהיל ולא ארעחיה עכ"ל.
א"כ אם המחיצה עשויה באופן ראוי לחוש שיפשוט ידו ויאהיל כגון שהיא
רחוקה קצת או גבוהה בענין שאפילו יפשוט ידו לא יאהיל על הקבר יש
להחיר. ועל כן יש לתקן באופן הזה ושפיר רמי כנלע"ד. וע' תשובת רלב"ח
סי' קמ"ב.

קל"ה.

ש א ל ו ת :

א) אם יש מת תחת האכסדרה שקורין באהנהאפואללע והארון אשר המת
בתוכו הוא סגור במרכבת הקיטור (איוענבאנהאנאע) אם מותר לכהן לעמוד
שם באותה אכסדרה?

ב) מרכבה שהמת בתוכה עוברת על גשר שעל הנהר ועל הגשר למעלה
עשויים מטילי ברזל רחבים טפח המחברים שני כותלי הגשר ומונחים זה
על זה בשתי וערב בכל הגשר, אם יכולים כהנים לילך על הגשר בשעה
שמרכבה עם המת עוברת שם, או לכל הפחות לעבור שם במרכבה סגורה
ומסוגרת.

ג) לענין סומאת היסט אם זה מיקרי ג"כ היסט כשכח אחר מסיט הטהור
והסומאה באותה שעה ביחד, והיינו אם מותר לכהן לילך באותה ספינה
או באותה מרכבת הקיטור שיש מת בתוכה, וכן אם מותר לכהן לעבור
בגשר החלוי או בשביל ביחד עם המת, במקום שהגשר או השביל מתנענע
אם עוברין בו.

ת ש ו ב ה :

א) הנה זה פשוט ראסור לכהן לילך לבאהנהאפואללע אם יש שם
מרכבה ומת בתוכה ראף שיש בין המת ובין הארון פותח טפח מ"מ לרעת
התום' ב"ב ק' ע"ב ר"ה ורומן היכא רמבטלו הוי קבר סתום ובוקעת ועולה
ואף שלרעת הראב"ד פ"י מטומאת מת ה"ח ארון כסותו של מת הוא ואינו
קבר סתום וכן לרעת הרמב"ם בארונות של עץ אין בו רין קבר סתום מ"מ
מירי ספיקא לא נפקא, ויש עוד ספק שמא אין פותח טפח בין המת לכסוי
ארון. והעגלה אינה מפסקת חרא רעשוי לסלטל ומקבלת סומאה, ועוד כיון
דרלתות העגלה עומרים לפתוח הוי ליה כסוף סומאה לצאת. והנה במת נכרי
כיון ריש ספק אי מטמא באהל, הו"ל כספק ספיקא. אמנם לכתחילה עכ"פ
יש לזוהר, אך בשעת הדחק יש להחיר במת נכרי, אך במת ישראל אין
בידי להחיר.

(ב) וע"ר השאלה השנייה הנה אם יש מן הנשר הטומאה מתפשטת מאיוענשיענע לאיוענשיענע תחת כל השיענען המכירים כוחלי הנשר. ואף שיש באיזה מקומות קצת הפסק בין כוחלי הנשר ובין שיענען לשיענען והיה מותר לעמוד מצד זה להפסק אם המת בצד אחר של ההפסק, מ"מ אם נוסע שם במקום ההפסק מרכבה או אם הולך שם אדם או בהמה או אם יש שם איזה כלי או קנה נבזה מן הארץ ספח מביא את הטומאה מצד זה לצד זה, וע"כ אסור לכהן להיות על הנשר לכתחילה בשעה שיש שם מן אפילו נכרי ובשעת הרחק יש להתיר כמת נכרי כנ"ל, ואף רהבא הוי עור ריעותא דכיון דמוליכין הארון הוי אהל זרוק וכן העגלה הוי אהל זרוק, מ"מ הרבה אחרונים כתבו דהא ראהל זרוק לא שמה אהל הוא רק מררכנן וכררכנן יש לסמוך בשעת הרחק על הפוסקים כר"ש דמת נכרי אינו מטמא באהל. — אמנם כמת ישראל אין ידרי להתיר וע' בספר פתח האהל כלל ה' סי ה'. — והנה אם מותר לכהן לעבור שם במרכבה סגורה ומסוגרת יש לדון קצת במקום אחר התרתי לכהן ללכת אחר המטה במרכבה סגורה דרך מבוי שבב' צדדין נסועין אילנות וענפי האילנות מניעין אלו אצל אלו בתוך ונס האילנות שבכל צד נוגעין זה אל זה, ושם הארכתי בחשובה, רק שיתרחק קצת שלא יהי עם המת תחת אילן אחר. והנה אפשר גם כאן להתיר בשעת הרחק לעבור בעגלה סגורה, אם יתרחק מעגלת המת שלא יהא עמה תחת אותן איוענשיענען, והוא ריש הפסק קצת אפילו כחוט השערה בין האיוענשיענען של מרכבת הכהן ובין האיוענשיענען של עגלת המת.

(ג) וע"ר השאלה השלישית לא שמענו טומאת משא או היסט אם כח אחר מסיט הטהור והטומאה ביחד, ודוקא באהל מטמא אם דבר אחר מאהיל על המת ועל הטהור ביחד וזה נקרא אהל המשכה, אבל טומאת היסט בהמשכה לא שמענו. ע' רמב"ם פ"א מטומאת מת ה"ו ער ה"ט. ולענין הילוך אדם בספינה שיש בה בית או במרכבת הקיטור שיש מת באחת מעגלות יש ללמוד ממשנה זבים פ"ג מ"ג דאם היא ספינה גדולה שאינה יכולה להמיט כאדם לא ניטמא הטהור ע"י היסט ופסקה הרמב"ם בה' מטמאי משכב ומושב פ"ח ה"ו. ואם כן כזב שהחמירה התורה שאפילו זב המסיט את הטהור מטמאו כמבואר ברמב"ם שם ה"ב ק"ו בשאר טומאות משא שאין מטמאות אלא באם היסט הטהור את הטומאה אבל אם היסט הטומאה את הטהור לא ניטמא כמבואר ברמב"ם שם. והלכך במקום שאין לחוש משום טומאת אהל מותר לכהן ליכנס בספינה גדולה שמת בתוכה או ליסע בעגלת הקיטור אם המת בעגלה אחרת. וכנשר או בשביל המתנרנין אסור אם יש לחוש שע"י אדם יתנרנר הנשר או השביל עם המת. וכן פסק ב"ר סס"י שע"י ע"י"ש כפ"ג רובים משנה א'.

קל"ו.

ש א ל ה :

פקיד של בית חולים הוא כהן. תיכף אחרי מות חולה אחר מביאין אותו אל בית המתים אשר הוא בנינה אחורי הבית. ומעתה אשאל אם מותר להכהן להיות נשאר בבית החולים כל זמן שהמת מונח בבית אשר בנינה, או אם אסור משום שדרך בית החולים המת סופו לצאת. ועוד אשאל אם מותר לכהן לישן בסוכה אשר בנינה אשר היא בתוך ר' אמות של בית המתים.

ת ש ו ב ה :

כתב רמ"א סי' שע"א סעיף ר': יש מחמירין לכהנים לילך דרך שער העיר שסוף המת לצאת משם ויש מתירין והמקיל לא הפסיד במקום שלא נהגו להחמיר. והנה אם שם המנהג להחמיר אף בפתח שער העיר וראי ק"ו שבג"ד אסור לכהן לילך דרך פתח בית החולים אם המת בבית אשר בנינה. אמנם אם שם אין מנהג להחמיר גם בג"ד יש להקל דליש מתירין ל"א סוף טומאה לצאת אלא באותו פתח שמוציאין המתים תחלה מתוך האהל אבל לא בשאר פתחים, וע' בשו"ת מהר"ם שיק סי' של"ט ובס' נור הקרש רף כ"ו ע"א.

ולענין הרחקה ר"א איתא בס' שע"א סעיף ה' בסופו: ומותר לכהן לעמוד אצל בית שיש בו מת וכו' ובלבד שלא יהא שום דבר מאהיל עליו, וע' ררישה ראפילו במת מונח לפנינו מועיל מחיצה גבוהה י' טפחים שלא להצטרך אלא הרחקה ר' טפחים וכש"כ אם המת בבית בפני עצמו והכהן בבית בפני עצמו. ובתנאי שאין בליטת הנגין נוגעין זו בזו.

קל"ז.

ש א ל ה :

איך לעשות באהל שלפני פתח בית החולים, אם מת באחד מבתים הסמוכים והנגות של הבתים כולם בולטים.

ת ש ו ב ה :

פשוט שהטומאה באה מתחת בליטת גנות הסמוכים אל תחת גג בית החולים, ואף שגג אחר גבוה מגג הסמוך אמרינן חבוס רמי כראיתא בס' שע"א סוף סעיף ר'. ואין תקנה רק לפרוץ קצת בסוף גג בית החולים ראו אין טומאה באה מגג הסמוך, וסני בהפסק כל שהוא בין גג לגג של בית הסמוך ולא אמרינן לבור (שם).

קל"ח.

ש א ל ה :

יש כאן מנהג שאם יום הקבורה אינו יום המיתה (כאשר הוא כמעט חמיר במדינתנו) שהאבלים מניחין תפילין אחר הקבורה, ואומרים שגם רבנו זצ"ל הניח מנהג זה, אי יש להצריך המנהג.

ת ש ו ב ה :

דין זה הובא בבאר היטב או"ח סי' ל"ח בשם הריט"ץ וגם בחי' ארם פסק דיניה תפילין בלא ברכה. אמנם כל האחרונים חולקין על הריט"ץ ועל הח"א וכמעט פה ענו ואמרו ראסור להניח תפילין ביום ראשון לאבלות ותמיתין על הריט"ץ, אלא שראיתי בס' שרה חמר שהביא בשם הרב מאמר מרדכי סי' ל"ח שהסביר טעם לסברת הרב מהריט"ץ וכמעט נראה קצת דכן נוטה דעתו, וכן הביא שם דהנאון מולאוין בספרו העמק שאלה בס' ויחי רף ג' ע"ב שקיל וסרי בס' מהריט"ץ. ועי' בהשמשות רף קי"א ע"ד אות י"ז. סוף כל סוף כל שאר אחרונים חולקין

בפירוש על מהריט"ץ. ולהצריך מנהגו אמרתי שאם הסתרה היא ביום קודם הקבורה ומשימין המת בארון וסוחטין הארון יום קודם הקבורה, אם כן לדעת רש"י כבר נשלם האנינות וגם התחיל האבלות ביום האחמול, ואם כן חייב בתפילין ביום קבורה. והנה הנוכחי מה"ח ח"ד סי' רי"א פסק כרש"י לענין סוף האנינות, אמנם לענין התחלת אבלות לא פסק כוחיה כיון דרוב הפוסקים חולקין עליו. והנה לענין הנחת תפילין יש לצרף דעת רש"י עם דעת מהריט"ץ להתיר להניח תפילין אחר הקבורה בלא ברכה. ואפשר שמוה נשחרב המנהג בקהלחנו, משום דברוב פעמים הסתרה היא ביום שקודם הקבורה, ובאופן זה יש להניח המנהג, אכן אם הסתרה היא ביום הקבורה וסוחטין הארון ביום הקבורה אין להניח תפילין על סמך דעת מהריט"ץ לחורא. — שוב ראיתי בשו"ת מהר"י אסאד שקיל וטרי ג"כ בזה הענין והעלה רלא כמהריט"ץ, עיין חא"ח סי' י"ד. ועיין בס' ארחות חיים סי' ל"ח שהביא בשם ס' און אהרן שבירושלים עה"ק נוהגין כמהריט"ץ ומניחין תפילין ביום הקבורה.

קל"ט.

ש א ל ה :

איש פלוני המחין ביאת בנו מאמערקא לאמשטררם, והבן היה ל"ע איש מכאוב וירוע חולי, ויתן שכרו וירר לספינה באמערקא וארבעה ימים אחר עקירת הספינה ממחווה נחלש הבן מאד מאד ומת כספינה ומאחר שלא היה ביכולת רב החובל לשמור המת עד שיבוא לאמשטררם ולזה היה צריך לשהות המת כספינה ימים רבים, וע"כ הטילו את המת אל הים ורב החובל וב' מלחים (שטייערמאָננער) עשו וקימו שטר מיתה ושלחוהו לערכאות באמשטררם, אם זה הוא דין דסי' שמ"א ס"ד וסי' שע"ה ס"ז של שספו נהר, וא"כ כנרנו שלנו מאחר שיש כאן לומר שנתיאשו הקרובים חל עליהם דין אנינות ואבלות ומאימתי. — ועור שאל האב אם מותר לעשות אכן קטנה בצורת מצבה אצל מצבת אבי האב של הבן שגם להבן אחוות קבר אצל קבר אבי אביו. כדת מה לעשות בכל אלו השאלות. (עכ"ל הרב מו"ה מאיר דע האגד באמשטררם).

ת ש ו ב ה :

לכאורה היינו צריכין לברר כאן אם העדות מהני להתיר אשת איש דהא פסק בס' שצ"ו בש"ך ס"ק א' דרוקא עדות שמתירין אשה על פיה הקרובין מתאבלין. ומשמע מרבירי ה"טו ס"ק א' ראפילו במקום שאין לחוש לקלקלה כגון באשה אין מתאבלין עליה אלא עפ"י עדות ברורה. אמנם בשו"ת שבות יעקב ח"א סי' ק"ב משמע דבענין שאין לחוש שיתירו אשתו מתאבלין כגון ברוק או באשה. אמנם בשב"י ח"ג סי' צ"ו משמע ראפילו באשה צריך עדות ברורה שכתב שם באחר שקבל כתב מנכרי שמתה אמו שמתאבל אף שאינו מסיח לפי תומו משום דהוי מילתא דעבירא לאגלוי, משמע דבלא"ה אינו מתאבל אף רליכא חשש תקלה. אמנם אין כאן סתירה בשב"י דבסי' ק"ב ח"א כתב דמותר להתאבל במקום שאין חשש תקלה אבל בסי' צ"ו ח"ג מיירי מחיוב להתאבל ועל כן הוצרך לטעם דהוי מילתא דעבירא לאגלוי. והנה בג"ד אף דהשאלה היא אם חייב להתאבל מ"מ גם כאן. גיכרים דברי אמת והוי מילתא דעבירא לאגלוי וחייב להתאבל. ואילו באה שאלה כזו

לענין היתר אשת איש היינו מתיישבים בדבר להורות עפ"י שו"ת המובאות בפ"ה אבה"ע סי' י"ז ס"ק נ"ג, עכ"פ ברור שבנ"ר חייב להתאבל על בנו. ועתה נרנן מתי מחיל האבלות. הנה פשיטא רבנ"ר משעה שנודע המיתה תיכף נתייאשו מלקבורו דהא הטילוהו לים וכבר אכלוהו כזרי ומטילא מונין ז' ול' משעה שנודע המיתה ולא מבעי' אם גורע חוך שלשים, ראפילו אי אמרינן ראזלינן בחר שעת המיתה הו"ל שמועה קרובה וצריך לנהוג אבלות מיום השמועה כדאיתא בריש סי' ת"ב, אלא אפילו לאחר שלשים מיום המיתה מ"ס משמע מרברי היר שאול ריש סי' שצ"ב רצריך לנהוג אבלות משעה שנתברר. ומ"ס לענין דין זה יש חולקין על היר שאול ע' בס' שרה חמר מערכת אבלות אות קצ"ר. אך בנ"ר כנראה לא עברו עריין שלשים מיום המיתה ואין נ"מ בפלוגתא זו.

ולענין אי רשאי לעשות כעין מצבה באחוזות קבר של בן זה המוטל לים איני רואה שום איסור בזה אם לא משום דאיתא ביבמות מ"ד ע"א לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכין להם, וא"כ אם עושה שם מצבה יסברו שקבור שם מת ולא יקברו שם בשעת הדחק אם יהיו צריכין למקום זה לקבורת מת אחר, ויאסר מקום זה בחנם ואפשר לתקן אם יחקקו על המצבה שהיא לזכר איש פלוני שמת על הים ולא ניתן לקבורה, כרי שירעו הכל שלא נקבר אדם שם. ואי האב לרירי ציית הייתי אומר טוב שיתן הכסף שנתן בעד המצבה זו לחברה הגונה שיהי' בנו באותה חברה חבר עולם (עוזיגען מיטגליער) ובוה יתקיים זכר בנו במצוה טובה שיעשו בערו, כמאמר התנא (שקלים סוף פ"ב) אין עושין נפשות לצדיקים דבריהן הן הן זכרונם.

ק"מ

לענין אמירת תחקבל בבית האבל יש מקומות שנהנו שלא לאמרו וע' במהר"ם שיק י"ד סי' ש"ע שכתב שזה כמרומה לו מנהג סעות שלמרו מח"ב ולא רמי, ואח"כ מיישב המנהג. ומסקנתו דנהוג נוהג כמ"ש הרמ"א באר"ה סי' תר"ץ ראין לשנות שום מנהג.

קמ"א

ש א ל ה :

אחר מת לו אח ויש לו חנות בשותפות מה יש לעשות שהשותף יוכל להיות עוסק בסחורה בחנות מפני שהופסד יהי' גדול אם החנות מסוננת כל ימי השבעה.

ת ש ו ב ה :

ראיתי בספר כרם שלמה בשם תשובה מאהבה וס' לשון חכמים שהמנהג כפראא אם אירע אבל לאחר מהשותפין מסלק עצמו בשעת אנינות מהשותפות ע"פ קנין סודר משליח ב"ר שלא להיות לו עוד שום חלק מהשותפות והשני עוסק בחנות לבדו וכבר נמצא כזה כתוב בתשו' שב יעקב ח"א סי' ס"ג עי"ש. ואף שהח"ס בס' שכ"ר אין רעתו נוחה בהמנהג הראונן מוכר חנותו לאחר (ע' פתחי תשובה לסי' ש"פ סעיף כ"א) מ"ס כתב ריש להקל כרי שלא יעשו איסור היתור חמור דיתירו לעצמם לנמרי לאחר ג' ימים. וגם אני רואה רבזמן הוה ריש הפסד גדול בהשבתת החנות ז' ימים ריש לבקש צדדין

לחקל ומכש"כ בשותפות והשותף יאמר מה לי באכלותו של שותפי ולמח אפסיר בשביל זה, ומכש"כ בנידון שלפנינו רהנות נקרא על שם השותפין, כי שם שניהם על הפירמא, וכ"ע יודעין רהנות האחר יעסוק בימי אכלותו של האחר, ואין כאן מראית העין כל כך. ועוד רבזמנו רהרבה סחורים לוקחין שותף נכרי רהנות פתוח אף כיום השבת ע"י חתנו בתחילה הכל יודעין ריש צדין להקל ע"י שותפות ואם ימצאו צדין להקל בשבת ולא באכלות יאמרו עמי הארץ ראבילות חמירא משבת, מה שבאמת הרבה ע"ה חושבין. ובזכרוננו מימי ילדותי שאיש אחד עברין היה בקהלחנו שהיה חנותו פתוח בשבת ופעם אחת מת לו ילד והיה אבל ובעת חזאת היה סוגר חנותו והיה סגור גם בשבת, והיה מו"ר הנאון מו"ה חיים חירש מאנהיימער זצ"ל מלעני עליו ויאמר: הן האיש הזה הוא עם הארץ גדול רנוהג אבילות בפרהסי' בשבת רכין רככל השנה חנותו פתוח בשבת ובאכלות סוגר משום אבילות אף בשבת, הרי שאינו יודע ראין אבילות נוהג בשבת. היוצא לנו מזה שאין למנוע מלהקל בזמן הזה, ובעל נפש יחמיר לעצמו אבל לא לאחרים וע' כתב סופר ח"ד סי' קפ"ו וחשו' מהרי"א א"ח סי' קפ"ט וחשו' מאהבה סי' שס"א, ובלקוטי שלמה דף צ"ב ע"א ובספר שדה חמד ערך אכלות אות'.

קמ"ב

אם הבעל אבל אם האשה יכולה לכבס בגדיה, ע"ן כס' שדה חמד אסיפת דינים ערך אבילות סי' ל"ט שהביא בשם סי' תפארת אדם סי' ס"ב שכנינו ובני ביתו של האכל כשהם אינם אכלים מותרים לכבס בגדי עצמם.

קמ"ג

ש א ל ה :

אי אבל בתוך י"ב חרש על אביו רשאי לילך לחתונת בנו ולאכול שם עם אנשי החתונה.

ת ש ו ב ה :

מצאתי כתוב: אחד שהוא אבל תוך יב"ח וכן רבו מוכהק והקרוב אליו רוצה לישא אשה, והוא צריך לאותו אבל להיות שושבין כמנהג, ולכך לו ברכת נישואין, אם מותר להכנס לו לחופה חשו' ראב"ח שאלה נ' כיון שהמכרך עצמו הוא האכל ה"ל כמו רבים צריכין לו רשרי ואע"פ שאפשר ע"י אחרים, כיון שלפי הענין היה הדבר תלוי בו, ה"ל כא"א לעשות ע"י אחרים, ועוד כיון דמצוה קא עביר בכרכה, רמכלל והלכת כדרכיו הוא, אע"ג דלשמה תחתן ג"כ מצוה היא ואע"פ"כ אסור, ברכה שאני, ולא נרע ממצות בעל בריה. ומטעם שהוא בן רבו לכר ג"כ מותר אע"פ שרבו אינו בחיים, מ"מ ככור בנו הרי הוא בכלל ככור עצמו דברא כרעא ראבוה, ולכן לכנס לבית שמחתו לצאת ידי חובת ככור רבו, וכ"ש בחיות שם ג"כ צורך שושבינות כודאי מותר, רק אם ג"כ יאכל שמה צ"ע ע"כ. וראיתי בתשובות רשד"ם ח"ד סי' ר"ב ראחים תעומדים בתוך יב"ח לאכלות אמס ודרכם לאכול יחד רוב הימים מותרים לאכול בתוך ימי חופה בבית החופה עם תחתן דהא חניא באכל רבתי ואם היה חבורה של מצוה כגון קדוש החדש מותר לאכל ליכנס

בתוך יב"ח ואף דהרמב"ן והרשב"א והרא"ש וסייעתם פי' דרוקא נקט מצוה זאת אבל הכניסה: והאכילה לנשואין לא היינו דוקא באינש דעלמא אבל כאנשי החופה הקרובים אל החתן ואל הכלה מותרים ד"ס שלהם הוא ואין להם להצטער וליתן צער לחתן. ועי"ש שהביא הרבה ראיות לדבר. ובס"י שצ"א הביא בהנהגתו רע"א בשם בל"י שהשגיבין הולכין גם לאכול אלא דבתחילה משמשין קצת. ובחידושים וביאורים מהלכות אבלות לרא"ז מרגליות הביא בשם ש"י ס"י קפ"ב ראחים ואחיות מותרים אחר ו' לילך לחתונה ואצ"ל חוץ יב"ח דאב ואם. ובפ"ה ס"י שצ"א סק"ז הביא בשם פנים מאירות ד"ג ס"י ל"ז דהמקיל לאכול בחתונה אם מכנים חתן תחת החופה יש לו על מה שיסמוך והשחא אם האב מכנים בנו תחת החופה בפשיטות יש להחירו לאכול שם בסעודת החתונה.

קמ"ד.

לענין הליכה על קברי אבות או קרובים יש מנהג שלא לילך בשנה ראשונה למיתה, ואפשר דסעמא משום דרשעים נידונין י"ב חדש ואף ראין אומרין קריש אלא י"א חרשים משום דלא לאחווקי אבותיו כרשעים מ"מ שם ואל תעשה ערף, ועל כן נראה דמי שנוסע דרך רחוקה וא"א לו לבוא אח"כ על קברות אבותיו יש להחיר לילך חוץ שנתו, ובפרט שבספר חסידים ס"י ת"ן משמע דכל שעה הנאה למחים שאוהבים וקרובים הולכים על קבריהם ובפרט אם מתפללים שם לשמים. ועיין או"ח ס"י תקכ"ט וס"י תקפ"א וס"י תר"ה.

קמ"ה.

עוד יש מנהג שלא לילך על הקברות בחדש ניסן וכל מי שיש לו יאהרצ"ט בניסן הולך אל קבר אבות בערב ראש חרש ניסן. והנה באמת ראיתי בארחת חיים לס"י תר"ה שהעביץ הקפיד שלא לילך על הקברות בערב י"ב משום דהוא י"ט אלא יום או יומים קודם. וכן כ' המג"א בס"י תקפ"א שבערב ר"ה אין לומר רק התחינות שכתובים בספרים מפני שאין אומרים תחנון. נשמע מזה שבימים שאין אומרים תחנון אין לומר כל התחנונות בביה"ק. ואפשר דמשום הכי נמנעו ללכת על הקברות בניסן משום דרוצים לומר כל התחנונות. אמנם ראיתי בשו"ת דבר משה י"ד ס"י ס"ח שכתב דלומר קריש והשכבה על הקבר אין איסור דבר באסרו חג של פסח, והוא בס' עקרי הד"ט י"ד ס"י ל"ו אות ל"ה, וכן הביא שם בא"ח ס"י כ"ט אות ל"ג בשם פני אהרן ס"י כ"ז. על כן נראה מי שלא הלך על הקבר בערב ר"ח ניסן יש לו יאהרצ"ט בניסן יש להחיר לו לילך בניסן, אך לא יאמר כל התחנונות שאומרים בשאר ימות השנה אלא תחנון ההשכבה או תחנון של יאהרצ"ט תכל לפי הענין.

קמ"ו.

ש א ל ה :

יש כאן מנהג ללמוד בבית האבל בכל שבת שבכל השלשים. ואם פסח מבטל השלשים, אם יש לסמוך סללסוד.

ת ש ו ב ה :

דבר פשוט שהרנל אינו מבטל אלא גזירת שלשים מה שעושין משום אכלות, אבל מה שעושין לכבוד המת או לעלוי נשמתו אין לבטל. הנע עצמך מי שלומך בכל השנה בשביל המת הכי יבטל הלמוד בשביל הרנל. ובפירוש אמרו לענין קריש שאם נתבטל גזירת ל' אפ"ה יש לו כל דין ל' מיום הקבורה ל' יום. וכן הנר שנהנו להרליק חוק ו' ירליק גם ב"ט, אף שנבטל ע"י י"ט גזירת ו'. ע' חכמת אדם כלל קס"ט סעיף ט"ז בשם א"ר א"ח סי' קל"ג (וצ"ל סי' קל"ב סוף ס"ק ו' עי"ש).

קמ"ז.

ש א ל ה :

בעירנו נוהגין ההמון שמגלחין הזקן לאחר ל' אפילו באכלות על אב ואם, מה דינן אם נתבטל גזירת שלשים מחמת הרנל.

ת ש ו ב ה :

כבר הובא בשערי חשובה או"ח סי' תקמ"ח ס"ק ו' בשם שמש צדקה ולא מהני נערה אא"כ שלמו שלשים בפועל ולא אם נתבטל ע"י הרנל, וא"כ הני דמקילין להסתפר אפילו בלא נערה לא עריפי מהני דמסתפרין לאחר נערה, ועל כרחך בעינן ששלמו ל' יום בפועל. והנה אנשי עירו דמסתפרין לאחר ל' יש להם סעד בדברי ח"ס י"ד סי' שמ"ו דלאנשי אשכנז שרגילין לנלח זקנם הוא מנוול ספי בשלשים יום והניע לנערה וכ"כ הגובייק לא"ח סי' י"ד רשיעור נערה למגלחי זקנם סני בשלשים לכל היותר, וע' ח"ס אריה סי' קנ"ה, ועכ"פ צריך להמתין עד שישלמו שלשים בפועל.

קמ"ח.

ברק לן מר ע"ד שיש כחצרו באר ישן שאינו נצרך והמים אינם ראויים לשתייה ויש שם זקני ע"ה שאומרים שאסור לסתום באר הזה, אי יש להם על מה שיסמוכו.

ת ש ו ב ה :

(א) אם יש בין ההמון רשם שחושבין כזה בוראי אין להם על מה שיסמוכו לפי דעתי רק על הש"ס ריבמות מ"ד ע"א דאמר רב יוסף כאן שנה רבי לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכין להם, וא"כ דוקא באחרים צריכין למים אסור לסתום הבאר אבל לא אם המים אינם ראויים. והנה לסתום באר שמימיו ראויים לשתייה כבר כ' הרמב"ם בפ"ו מה' מלכים ה"י דאסור מדרבנן משום כל תשחית, ובפירוש כתבו כל הפוסקים דאם אינו עושה דרך השחתה אלא ע"מ לחקן מותר ונ"כ בש"ע של ר' שניאור זלמן ח"ה פסק כן דע"מ לחקן מותר הכל אף שהוזכר בפירוש שם בסעיף הקודם איסור סחימת מעין משום כל תשחית, ולית דין ולית דין דאוסר זה. ויש קצת סמך להיתר גם ממלכים ב', נ' פסוק י"ט ומובא במדרש רבה ובמדרש תנחומא פ' פינחס על הפסוק צרור את המדינים רשאלו רק האידך החדר הנביא להשחית כל עץ מאכל אבל על סחימת המענות לא שאלו כלל. לנתחן חנור וכירים אסור אפילו לצורך מצוה, ע' עקרי

הר"ט י"ד סי' י"ד אות ב' וא"ח סי' ח' אות מ' וכו' שם ראינו לסתום פתח או חלק מכה צוזאת ר"י החסיד בשם יוסף אומץ סי' ל"ו.

(ב) וע"ד השאלה השנייה אי יש היחר ליהורי מפני דרכי שלום ליתן מעות לבנין בית חפלה שלהם, הנה אני איני יכול למצוא היחר ראף המתירין ע"ו בשיתוף לנכרים מ"מ לישראל אין חילוק בין בשיתוף בין ע"ו ממש, וא"כ האיד יוכל הישראל ליתן מעות לבנין בית שעובדין שם בשיתוף הא מסייע לבנין בית שהוא לישראל בית ע"ו. ורק אי נותן מעות סתם ויש לחלות שאפשר שיצטרכו המעות לרכב אחר אוי אף שאפשר שיתנו אותו לבנין בית חפלה מותר עפ"י תוס' ע"ו י"ג ע"א והנהת רמ"א סי' קמ"ט ס"ד עי"ש.

(ג) וע"ד שאלה העירוב הנה אין לי פנאי לעיין בעת בכל תשובות האחרונים המרברים כבר בענין זה, ואולי יש למכ"ת ספר ארחות חיים המביא בס"י שס"ב הרבה בזה הענין ויוכל בעצמו לעיין שם ואם אולי אין בירו ספר זה אעתיק לו מה שהביא שם בשם ספר אבן יקרה סי' ט"ז ע"ד עמורי הסעלעגראף אם הנביעים קבועים מן הצד חלילה להתיר לצרף אותם לצורת הפתח, אמנם אם קבועים הנביעים מלמעלה על ראשי העמודים רבר פשוט הוא להתיר. ואם הנביעים מן הצד אם יכול להעמיד לחיים גבוהים י' טפחים אצל העמודים שיהי' ראשי הלחיים מכונים נגד הנביעים ותחתיהם ממש היה מקום להתיר עכ"ל המובא בס' ארחות חיים, ויש לסמוך ע"ו להתיר ובפרט כי יש מתירין בשעת הרחק אפילו בלא לחיים ואפילו בנביעים מן הצד. ויש בירי סי' תקק שבת קובץ תשובות בענין עירובין הוציא לאור הרב ד"רעססא ר' חיים שסערנאזיסץ (בשנת תר"ס) והביא שם הרבה אחרונים שמתירין לסמוך על הסעלעגראף: השואל ומשיב, מקור חיים, מאמר מרדכי סי' ל"א, שו"ת נפש חיה וחסד לאברהם, תורת חיים, והנאון ר"ש קלוגער בספרו טוב טעם ודעת, והרב דק"ק לאמזא כ' שם שראוי להשתדל להעמיד קנה אחר אצל עמוד הראשון והאחרון של הסעלעגראף שהיה מכון תחת החוט. אך רוב הרבנים מקילין לסמוך פשוט על הסעלעגראף אם א"א בענין אחר. וע' תשובות חיי אריה סי' י"ח, רברי מלכאל ח"ג סי' ט"ו.